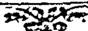

સુચના.

આર્થિક મદદ આપનાર ગૃહસ્થોની ઇચ્છાને અનુસરીને આ બુક જાહેર જૈન સંસ્થાઓને ઉત્તમ સાધુસાધ્વીઓને તથા શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભાના તમામ સભાસદોને ભેટ દાખલ આપવામાં આવશે.

પ્રસ્તાવના.

આ ઉપદેશ સપ્તતિકા નામે ગ્રંથ તરીકે ઓળખાય છે. પ્રથમ એજ નામનો ગ્રંથ સંવત ૧૫૦૩ માં શ્રી સોમધર્મગણિએ રચેલો છે તે સુમારે ત્રણ હજાર શ્લોક પ્રમાણ છે. આ ગ્રંથ તેજ નામનો ત્યાર પછી એટલે સંવત ૧૫૪૭ માં શ્રી ક્ષેમરાજમુનિએ રચેલો છે અને સુમારે આઠ હજાર શ્લોક પ્રમાણ છે. બંને ગ્રંથમાં વિષયો અને કથાઓ તદ્દન જુદી છે. આ ગ્રંથમાં દરેક પ્રસંગ ઉપર કથાઓ આપેલી છે એટલે સુમારે ૧૦૦ ઉપરાંત કથાઓ છે. કયા વિષય ઉપર કોની કથા છે તે દરેક ગાથાને અંતે બતાવવામાં આવ્યું છે. આ ભાષાંતર કથા સિવાય બાકીના ભાગનું કરવામાં આવ્યું છે. આખા ગ્રંથનું ભાષાંતર બહુ વિસ્તીર્ણ થાય તેવું છે. ઉદાર દિલના કોઈ ગૃહસ્થની તેવી ઇચ્છા થશે તો તે પણ બની આવશે.

આ ગ્રંથનું મૂળ માગધી ભાષામાં છે અને ટીકા સંસ્કૃત તેમજ પ્રાકૃતભાષામાં, ગદ્યમાં તેમજ પદ્યમાં ઘણી વિદ્વત્તા ભરેલી લખી છે. તે આખો ગ્રંથ ટીકા સાથે અમે ઘણા વર્ષ અગાઉ છપાવીને બહાર પાડેલ છે અને લઘુ સપ્તતિકા શ્રી આત્માનંદ જૈન સભા તરફથી ટીકા સાથે છપાયેલ છે.

જૈનશાસ્ત્રમાં આપેલા ચાર અનુયોગ પૈકી આ ગ્રંથમાં ચરણકરણાનુયોગ અને ધર્મકથાનુયોગ—એ બે અનુયોગ આપેલા છે. તેમાં આ ધર્મકથાનુયોગ ... બીજો માત્ર ચરણકરણાનુયોગનોજ આ ભાષાંતર કરેલ છે. આ ગ્રંથ નામ પ્રમાણે ઉપદેશ રૂપ છે. તેમાં અનેક વિષયને ઉદ્દેશીને ઉપદેશ આપેલો છે. તેમાં આપેલા વિષયો અનુક્રમ ... પૃષ્ઠ ... વિસ્તાર ... અનુક્રમ

લિકાજ લખવામાં આવેલ નથી. કુલ ગાથાઓ ૭૩ છે, પરંતુ પ્રથમની ગાથા મંગળિકની અને છેલ્લી બે ગાથા ફળદર્શક હોવાથી બાકીની ૭૦ ગાથાજ ઉપદેશ માટે છે, એટલે સપ્તતિકા નામ સાર્થક છે. મૂળના અને ટીકાના કર્ત્તા એકજ છે.

આ ગ્રંથના કર્ત્તાએ, આ ગ્રંથ ક્યાં અને કોના આગ્રહથી કર્યો છે તેના ઉત્તરમાં કર્ત્તાએજ કહેલું છે કે હિસારકોટ્ટના રહેવાવાળા શ્રીમાળ જ્ઞાતિવાળા પટુપર્પટગોત્રવાળા દોદા નામના શ્રાવકના આગ્રહથી આ ગ્રંથ બનાવવામાં આવ્યો છે. કર્ત્તા ખરતરગચ્છના છે છતાં આ ગ્રંથમાં ગચ્છ સમાચારીની ભિન્નતાને અંગે કાંઇપણ જણાવેલ નથી. આ સપ્તતિકાની ૭૩ ગાથાઓ ઇંદ્રવજ્રાછંદમાં બનાવેલી છે અને તે એવી સરલ ભાષામાં રચેલી છે કે તે કંઠે કરવાથી અને તેનો પાઠ કરવાથી અત્યંત આલ્હાદ ઉપજે તેમ છે. તે સાથે નિર્જરા પણ થાય તેમ છે.

આ ભાષાંતર છપાવવામાં ગુરૂણીશ્રીજી લાભશ્રીજી મહારાજના ઉપદેશથી અમદાવાદ નિવાસી બાઈ જીવીબાઈ તથા સાંકળીબાઇએ આર્થિક સહાય આપી છે, અને તેથી જાહેર જૈનસંસ્થાઓને તેમજ ઉત્તમ સાધુ-સાધ્વીઓને અને અમારી સભાના તમામ સભાસદોને ભેટ આપવાનું મુકરર કરવામા આવ્યું છે. આશા છે કે દ્રવ્યની સહાય આપનાર બહેનોની શુભેચ્છા તેથી પાર પડશે. આ લઘુ બુકની પ્રસ્તાવના વધારે નહીં લખાવતા ટુંકામાજ સમાપ્ત કરવામાં આવે છે.

આત્મ સં—૪૬ ૧૧ }
શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા
સં. ૧૯૯૨ }
ભાવનગર.

" दाहोपशमस्तृष्णा-निच्छेदः क्षालनं मलस्य यतः ।
अर्थैस्त्रिभिर्बद्धं, तत एव द्रव्यतस्तीर्थम् ॥
सम्यग्दर्शनचरण-ज्ञानावाप्तिर्यतो भवेत् पुंसाम् ।
आचार्यात्प्रवचनतो, वाऽप्येवद्भावतस्तीर्थम् ॥ "

" દાહની શાંતિ, તૃષાનો નાશ અને મળનું પ્રક્ષાલન એ ત્રણ પ્રયોજન સહિત જે હોય, તે દ્રવ્યતીર્થ કહેવાય છે જે આચાર્યથી અથવા પ્રવચનથી મનુષ્યોને સમ્યક્પ્રકારે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની પ્રાપ્તિ થાય તે ભાવતીર્થ કહેવાય છે "

તેમાં ગંગા નદી, પ્રયાગ ક્ષેત્ર વિગેરે દ્રવ્યતીર્થ છે, કેમકે ત્યાં ગયેલા પ્રાણીઓને બાહ્ય મળનું પ્રક્ષાલન તથા તૃષાનો નાશ વિગેરે થાય છે, પરંતુ કર્મરૂપી મળનો નાશ થઈ શકતો નથી. પણ ભાવતીર્થ તો જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર જ છે કારણ કે જ્ઞાનાદિકને પામેલા પુણ્યવંતોને દુષ્ટ અષ્ટ કર્મરૂપી મળનો નાશ કરવા રૂપ સિદ્ધિ અત્યંત ઘટી શકે છે આવા પ્રકારના ભાવતીર્થને કરનારા જ હોય તે તીર્થંકરો કહેવાય છે આવા ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાનકાળ સંબંધી સર્વ તીર્થંકરોના ચરણકમળને નમન કરીને, તે ચરણકમળ કેવા છે? તેનું વિશેષણ આપે છે નિઃશેષ એટલે સમગ્ર એવા જ મનુષ્ય, સ્વર્ગ અને મોક્ષાદિકના સુખો, તેમના કંદ એટલે મૂળ કારણ જેમ કંદથી વનસ્પતિ (વૃક્ષાદિક)ની ઉત્પત્તિ થાય છે, તેમ ભગવંતના ચરણની સેવા જ સમસ્ત સુખસમૂહનો હેતુ છે તેથી કરીને 'નિઃશેષ સુખોના કંદરૂપ' એ વિશેષણ યુક્ત છે આ કારણથી તેમના ચરણને નમસ્કાર ગ્રંથના આરંભમાં આવશ્યક છે અહીં કોઈ શંકા કરે કે 'હું મૂઢ બુદ્ધિવાળો છતાં પણ હિતોપદેશને કહું છું' એમ જ કહ્યું, તે કેમ

અનુસરીને સિદ્ધાંત (આગમ) માં પ્રતિપાદન કરેલી પવિત્ર ચારિત્રની ક્રિયાઓના સમૂહને સ્વીકારે છે, અને જેઓ અભવ્યો છે, તેઓ સર્વ પ્રાણીઓને હિતકર અરિહંતનું શાસ્ત્ર સમ્યક્ પ્રકારે શ્રવણ કર્યા છતાં પણ એકાંતે તેમાં રૂચિવાળા (શ્રદ્ધાવાળા) થતાં નથી, તેમજ સમ્યક્ પ્રકારે તપ–સંયમની ક્રિયા આચરતા નથી. તેથી તેઓ ગૌરવને યોગ્ય એવા નાગરિક લોકના વ્યવહારમાં ગ્રામ્ય લોકની જેમ અરિહંતના ધર્મમાં અધિકારી નથી. આ કારણથી તેમની ઉપેક્ષા કરવી એ જ કલ્યાણકારી છે' વળી સર્વ પ્રાણીઓના ઉપકારકર્તા ભગવાન્ જાતે ઉપદેશક છતાં પણ અભવ્યોના અંતઃકરણમાં સદુપદેશના લેશનો પણ પ્રવેશ નથી થતો તે તેમના અનંતા પૂર્વ ભવોમાં ઉપાર્જન કરેલા અત્યંત દુર્ભેદ્ય પાપોનો જ પ્રભાવ છે એમ જાણવું, પરંતુ નિર્દોષનું પોષણ કરનાર જિનેશ્વરનો તેમાં કાંઈ પણ દોષ નથી. તે વિષે સ્વોપજ્ઞ મેઘદ્વાત્રિંશિકામાં કહ્યું છે કે—

" विश्वत्रातरि दातरि त्वयि समायाते प्रयाते महा
भीष्मग्रीष्मभरे प्रवर्षति पयःपूरं घन प्रीतिदम् ।
दुःखाच्छुष्यति यद्यवासकवनं पत्रत्रयाद्याधिका,
यच्चाधिर्न पलाशशाखिनि महत्तत्कर्मदुश्चेष्टितम् ॥ "

હે મેઘ ! મહા ભયંકર ગ્રીષ્મઋતુ ગયા પછી વિશ્વનું રક્ષણ કરનાર અને દાતાર એવા તું આવીને પ્રીતિ આપનાર એવા જળ સમૂહને વરસાવે છે, તે વખતે જો કદાચ દુઃખથી જવાસાનું વન સૂકાઈ જાય છે, તથા પલાશ (ખાખરા) ના વૃક્ષ ઉપર ત્રણ પાંદડા ઉપરાંત પાંદડા હોતાં નથી, તે તેના મહા દુષ્કર્મનો જ પ્રભાવ છે "

[illegible]

[illegible] ... [illegible]

मेघमालि सूर्यैव हि, [illegible] ॥
मध्यहृदये सर्वेव हि, [illegible] धर्मोपदेशकः ॥ १.५॥

" [illegible] "

[illegible] ।

[illegible]ममं [illegible], पालिज्ज [illegible] पुणो पच्छकाले ।
[illegible] ॥६॥

मूलार्थ [illegible]

टीकार्थ [illegible]

વવું "—આશ્રય કરવો, કારણ કે સર્વજ્ઞના શાસનની સેવા રૂપ મુખ્ય ધનની વૃદ્ધિ વિના અસંખ્ય દુ:ખસમૂહને પ્રાપ્ત કરાવનાર પાપસમૂહથી ઉત્પન્ન થયેલ અત્યંત દુર્ગતિ અને ભયંકર દારિદ્રયરૂપ ઉપદ્રવનો કદાપિ ક્ષય થતો નથી. 'વિશાળ રત્નાકર (સમુદ્ર) ની સેવા કોઈ વખત પણ નિષ્ફળ થતી નથી.' તથા નિરંતર શીળ પાળવું. સર્વજ્ઞ મતની સેવાનું એ જ મુખ્ય ફળ છે કે સાધુઓએ અને શ્રાવકોએ શ્રદ્ધાપૂર્વક સર્વદા સુશીલપણે રહેવું. કદી પણ નિશ્ચળ અને નિર્મળ શીલમાં શિથિલતા કરવી નહીં. ચેતનાવંત પ્રાણીઓએ "આજે મારો આત્મા ભલે છુટો રહે, કાલે નિયમ અને કષ્ટાનુષ્ઠાનાદિકનું હું પાલન કરીશ." એ પ્રમાણે કદી પણ ચિત્તમાં ચિંતવવું નહીં, કેમકે કાલની કોને ખબર છે? દૃઢ ધર્મવાળાઓના જીવિતનું મુખ્ય ફળ એ જ છે કે રોહિણી વિગેરેની જેમ નિષ્કલંક શીળ પાળવું તથા કોઈને પણ કુડું આળ-ખોટું કલંક દેવું નહીં. આ પ્રમાણે કરવાથી જંતુ-પ્રાણી સંસારના દુઃખજાળને છેદે છે-છેદી શકે છે. અહીં મૂળ શ્લોકમાં જંતુ શબ્દ કહ્યો નથી તો પણ તેનો કર્તા તરીકે અધ્યાહાર જાણવો. સંસારના દુઃખરૂપી જાળ એટલે જાળના જેવી જાળ જાણવી. જેમ જાળમાં પડેલ મત્સ્ય અત્યંત દુઃખી થાય છે અને તેને છેદીને જ્યારે બહાર નીકળે છે ત્યારે સુખી થાય છે-તે વિના સુખી થતો નથી, તેજ પ્રમાણે આ જંતુ પણ ભવજાળને છેદવાથી જ સુખી થાય છે. પણ અસત્ એવા ઘણા વિકલ્પોથી યુક્ત અને પ્રબળ આળજાળથી ભરેલા અન્ય મતની સેવારૂપ પ્રયત્નો કરવાથી ખરું સુખ મળતું નથી. આમ કરવાથી શ્રી જિનમતનું આરાધન કરનાર મનુષ્યને જ આત્યંતિક અને અનંત સુખસમૂહની પ્રાપ્તિ થાય છે એમ કહ્યું, તથા આ શ્લોકમાં ઉત્તરોત્તર સુખનો લાભ દેખાડ્યો છે, એટલે કે

જેનું ચિત્ત જિનમતમાં આસક્ત હોય છે તે મનુષ્યને ઉત્કૃષ્ટ શીલ પાળવાથી વિશ્વમાં અત્યંત પ્રશંસનીયપણું પ્રાપ્ત થાય છે. અને એ શીલને ધારણ કરે છે તો તે અવશ્ય બીજાને કલંક આપનાર થતો નથી. વળી તેથી કરીને તત્ત્વજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થવાને લીધે તેની મૃષા ભાષાથી નિવૃત્તિ પણ સિદ્ધ થાય છે. આ પ્રમાણેની શિક્ષા પુરૂષોને હિતશિક્ષા દેવી તે શ્રેયકારી છે. આ શ્લોકના બીજા પાદમાં અદ્ભુત, અત્યંત અને નિર્મળ એવા શીળ ગુણને પ્રગટ કર્યો છે. પુરૂષે પોતાની પરણેલી સિવાય અન્ય સર્વ સ્ત્રીઓનો નિરંતરને માટે ત્યાગ કરવો, અને સ્ત્રીએ પરણેલા પતિ સિવાય અન્ય સર્વ પુરૂષવર્ગનો સર્વદા નિષેધ કરવો તે શીલ કહેવાય છે. પહેલા પાદમા સર્વજ્ઞના મતની સેવા કરવાનો ઉપદેશ કહ્યો, અને ત્યાર પછી શીળ પાળવાનુ કહ્યુ, તે સુવર્ણની મુદ્રિકામા રત્નની યોજનાની જેમ યોગ્યજ છે, કેમકે શ્રી જિનમતનુ આરાધન સર્વ મતોમા શ્રેષ્ઠ છે, તેની આરાધના કરનાર શ્રાવક પુરૂષ ની પ્રભાવના કરતો છતો જો શીલ યુક્ત હોય તો તે અત્યત પ્રશંસાના સ્થાનને પામે છે હવે ત્રીજા પાદનુ તાત્પર્ય એ છે જે પૂર્વે બીજા પાદમા સર્વદા શીળ પાળવાનુ કહ્યુ માટે જો શીળવાન પુરૂષ કોઇને ખોટુ કલક ન આપે તો તે યુક્તજ છે, કેમકે શીળવાળાને મિત ને હિત બોલવાથી અત્યત શોભા પ્રાપ્ત થાય છે તેથી કોઇને ખોટુ કલક દેવુ નહીં આ શ્લોકમા જિનમતની સેવા ઉપર કેશરી ચોરનુ, શીલ ઉપર રોહિણીનુ અને કૂટ કલક ઉપર વૃદ્ધા સ્ત્રીનુ એમ ત્રણ દ્રષ્ટાન્ત ટીકામા અનુક્રમે વિસ્તારથી અસરકારક રીતે આપેલા છે –

पयासियव्वं न परस्स छिद्दं, कम्म केणिआ न कयाऽवि कहं ।
मित्तेण तुल्लं च गोविज्ज खुदं, जेणं भविआ तुह जीव भद्दं ॥३॥

ભાવાર્થ—પરનું છિદ્ર પ્રકાશિત કરવું નહિ, કુર કાંઈ કદાપિ કરવું નહીં, તથા શુદ્ધ માણસને પણ મિત્ર તુલ્ય માનવાં, જેથી કરીને હે જીવ ! તારૂં કલ્યાણ થાય. ૩

ટીકાર્થ—પૂર્વ શ્લોકના બીજા પાદમાં કલહ આપવાનો સર્વથા નિષેધ કર્યો, ત્યારપછી પરના છિદ્રની ગવેષણા કરવી, તે પણ અયોગ્ય છે એમ કહ્યું. જે પુરૂષ અન્ય જન ઉપર કલંકનું આરોપણ નહીં કરે, તે પરના છિદ્રની ગવેષણા પણ કરશે નહીં આ બીજા કાવ્યની વ્યાખ્યા કરતા કહે છે કે—પરનું છિદ્ર એટલે પારકા દોષની પ્રગટતા કોઇની પાસે કરવી નહીં તેમાં પણ ધર્મના દાતાર એવા ગુરૂના અકલ્યાણકારક-પાપકારક છિદ્રો કદાપિ જોવા નહીં તે વિષે શ્રીદશવૈકાલિક સૂત્રમાં કહ્યું છે કે

"एवं तु अगुणप्पेही, गुणाणं च विवज्जओ ।
तारिसो मरणंतेऽवि, नाराहेइ संवरं ॥
बहुं सुणेइ कण्णेहिं, बहुं अच्छीहिं पिच्छइ ।
न य दिट्ठं सुयं सव्वं, भिक्खू अक्खाउमरिहइ ॥

જે બીજાના દોષને જોનાર હોય અને ગુણોને વર્જનાર હોય, તેવા સાધુ મરણાંતે પણ સંવરની આરાધના કરી શકતો નથી. ભિક્ષુ-મુનિ પોતાના કર્ણવડે ઘણુ સાંભળે છે, અને નેત્રવડે ઘણુ જુએ છે, પરંતુ જેટલું જુએ અને જેટલુ સાંભળે તેટલુ સર્વ કહેવાને-પ્રકાશ કરવાને યોગ્ય હોતુ નથી "

તથા—" संतेहिं असंतेहिं " એટલે કોઈના છતા અથવા અછતા દોષોને જોઇને પ્રગટ કરવા નહીં વિગેરે આ પ્રમાણે જાણીને

કીર્તિચંદ્ર નામના નાના ભાઈને દ્વેષને લીધે મારવાના
ઉપાય કર્યા છે, પરંતુ પુણ્યપ્રકૃતિને લીધે કીર્તિચંદ્ર તેમા
ગયો અને છેવટ ગુરૂના ઉપદેશથી તેણે દીક્ષા ગ્રહણ કરી તે
પણ સમરવિજયે પોતાની દુષ્ટતા તજી નહી અને નાના ભાઈ
ઘણા ઉપસર્ગ કર્યા છેવટે તે દુષ્ટે મુનિ ઉપર ખડ્ગનો પ્રહાર ક
પણ મુનિએ પૃથ્વીપર પડી ગયા છતા ક્ષમાજ ધારણ કરી રા
વખતે મુનિએ પોતાના આત્માને ઉપદેશ આપ્યો કે—"હે જીવ
દુ ખોથી કંપતા એવા તે પરવશપણે નરક, તિર્યંચ અને નરક
ભ્રમણ કરતા કયા કયા તીવ્ર દુ ખો સહન નથી કર્યા ? અજ્ઞાન
મા પડેલો તુ આઠ કર્મરૂપી દુષ્ટ શત્રુઓવડે ઘણીવાર હણા
માટે હે ધીર ! તુ મનમા વિષાદ ન કરીશ શીઘ્રપણે ક્ષમ
ધારણ કરજે મોટા ઉદધીને તરી ગયા પછી સુખે તરી શકાય
નાના ખાબોચીઆમા કયો પડિત બીએ ? માટે હે જીવ ! શત્રુ
પણ પ્રસન્નતા ધારણ કરીને હિંસા અને ક્રોધનો ત્યાગ કર અતિ
એવા મનનુ દમન કરી સમસ્ત પ્રાણીઓપર દ્વેષભાવનો ત્યા
મનમા અક્રૂર ભાવને ધારણ કર, માયા ગર્વ અને નિદાન
ત્યાગ કર, સર્વ પ્રાણીઓ પર સમતાભાવને ધારણ કર અને
વિનયના ગુણને વિશેષ કરીને ગ્રહણ કર " ઈત્યાદિ શુભ
ભાવીને કીર્તિચંદ્ર મુનિ સદ્ગતિને પામી ત્યાંથી ચ્યવી વિદેહ
ઉત્પન્ન થઈ ચારિત્ર આરાધી મોક્ષ ગયા વિગેરે હકીકત આવે

ધર્મના અર્થી સાધુઓ તથા શ્રાવકોને પણ દીર્ઘદર્શી
યોગ્ય છે, કારણ વ્યાધિ આવ્યા પહેલા જો આત્મહિત સાધી
તો તે અતિ શ્રેષ્ઠ છે અત્યંત દુર્ધર એવુ પાણીનુ પૂર પ્રસરે

भीने कर्म छे. हितोपदेश पण तेमने ज कहेवाय छे ते विषे कहेलुं छे के—

" न भवति धर्मः श्रोतुः, सर्वस्यैकान्ततो हितश्रवणात् ।
ब्रुवतोऽनुग्रहबुद्ध्या, वक्तुस्त्वेकान्ततो भवति ॥ "

" सर्व श्रोताओने हितोपदेशनुं श्रवण करवाथी एकांत धर्मनी प्राप्ति थती नथी, परंतु अनुग्रह बुद्धिथी कहेनारा वक्ताने तो अवश्य धर्मनी प्राप्ति थाय छे " आ कारणथी शुभ शब्दनो प्रयोग कर्यो छे

शरीरथी पण धर्म थई शके छे एम कहेवाने पांचमुं काव्य कहे छे —

जया उप्पज्जइ नणु कायंमि वाही, तया पणट्ठा मणसो समाही ।
मणं विणा धम्ममई थमिज्जा, चित्ते कहं दुत्तरमंतरिज्जा ॥५

मूलार्थ—ज्यारे निश्चयथी कोई पण (रोग) व्याधि (शरीरमां) उत्पन्न थाय छे त्यारे मननी समाधि (अवश्य) नाश पामे छे हवे विचारो के मननी समाधि विना चित्तमां धर्म बुद्धि शी रीते निपजे ? अने दुःख रूपी समुद्र शी रीते तरी शकाय ? अर्थात् दुःखनो नाश शी रीते थई शके ? ५

टीकार्थ—ज्यारे एटले कोई पण वखत निश्चये करीने कोई पण व्याधि शरीरमां उत्पन्न थाय ते ज वखत चित्तनी समाधि—स्वस्थता जरूर नाश पामी जाय छे एम जाणवुं अर्थात् व्याधि उत्पन्न थये मननी समाधि क्यांथी होय ? अने ते समाधि वि

મીને કહ્યું છે, હિતોપદેશ પણ તેમને જ કહેવાય છે. તે વિષે વાચક મુખ્યે કહ્યું છે કે—

"न भवति धर्मः श्रोतुः, सर्वस्यैकान्ततो हितश्रवणात् ।
ब्रुवतोऽनुग्रहबुद्ध्या, वक्तुस्त्वेकान्ततो भवति ॥"

"સર્વ શ્રોતાઓને હિતોપદેશનું શ્રવણ કરવાથી એકાંતપણે ધર્મની પ્રાપ્તિ થતી નથી, પરંતુ અનુગ્રહ બુદ્ધિથી કહેનારા એવા વક્તાને તો એકાંતપણે ધર્મની પ્રાપ્તિ થાય છે જ." આ કારણથી અહીં બુધ શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે.

ફરીથી પણ દીર્ઘદર્શી પણ જ ઉત્તમ છે એમ કહેવાને માટે પાંચમું કાવ્ય કહે છે.—

जया उदिण्णो नणु कोऽवि वाही, तया पणट्ठा मणसो समाही ।
तीए विणा धम्ममई वसिज्जा, चित्ते कहं दुक्खभरं तरिज्जा ॥५॥

મૂળાર્થ—જ્યારે નિશ્ચયથી કોઈ પણ (ઉગ્ર) વ્યાધિ (શરીરમાં) ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે મનની સમાધિ (અવશ્ય) નાશ પામે છે. હવે વિચારો કે મનની સમાધિ વિના ચિત્તમાં ધર્મની બુદ્ધિ શી રીતે નિવાસ કરે ? અને દુઃખના સમૂહ શી રીતે તરી શકાય ? અર્થાત્ દુઃખનો નાશ શી રીતે થઈ શકે ? ૫.

ટીકાર્થ—જ્યારે એટલે કોઈ પણ વખત નિશ્ચયે કરીને કોઈ પણ વ્યાધિ શરીરમાં ઉત્પન્ન થાય, તે જ વખતે ચિત્તની સમાધિ-સ્વસ્થતા જરૂર નાશ પામી જાય છે એમ જાણવું, અર્થાત્ વ્યાધિ ઉત્પન્ન થયે મનની સમાધિ ક્યાંથી હોય ? અને તે સમાધિ વિના

નમાં ધર્મબુદ્ધિ શી રીતે વસે-રહે ? તથા દુઃખનો સમૂહ પણ જીવ
ની રીતે તરી-ઓળંગી શકે ? કોઈ પણ પ્રકારે તરી શકે નહીં. જે
ખને કોઈ પણ રોગની ઉત્પત્તિ શરીરમાં થાય છે, તે જ વખતે
ચિત્તની સ્વસ્થતા નાશ પામે જ છે, અને ચિત્તની સ્વસ્થતા વિના
ધર્મબુદ્ધિ વૃદ્ધિ પામતી નથી, અને ધર્મ વિના જીવને કેવળ સુખનો
અભાવ-દુઃખ જ પ્રાપ્ત થાય છે. એ પ્રમાણે એક બીજાને એક બી-
જાનો આશ્રય છે. જેમ સનત્કુમાર ચક્રવર્તીને પોતાના શરીરમા
વ્યાધિનો ઉદ્ભવ થયો છે એવું દેવ પાસેથી સાંભળતાં જ સુંદર
વૈરાગ્યનો રંગ પ્રગટ થયો અને ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું તેમ અન્ય
પંડિત પુરૂષોએ પણ તરત જ સ્વહિતનું આચરણ કરવું. આ વિષય
ઉપર ચોથા ચક્રવર્તી શ્રી સનત્કુમારની કથા વિસ્તારથી આપી છે.
તેમાં શ્રી સનત્કુમારના શરીરની સુંદરતાનું વર્ણન શક્ર ઇંદ્રના મુખથી
શ્રવણ કરીને તેને નહીં માનનારા બે દેવતાઓ બ્રાહ્મણને રૂપે આવી
તેનું તેવું જ ઉત્કૃષ્ટ સ્વરૂપ સ્નાન વેળાએ જોઈ આશ્ચર્ય પામ્યા.
ત્યારપછી ચક્રીના કહેવાથી રાજસભામા સર્વ વસ્ત્રાલંકારથી ભૂષિત
એવા તેને જોવા આવ્યા, પરંતુ તે વખતે તેમણે પૂર્વ સ્થિતિ ન જોવાથી
માથું ધુણાવ્યું, તેનુ કારણ પૂછતા તેમના શરીરમા અનેક વ્યાધિઓ
ઉત્પન્ન થઈ ગયેલા હોવાથી તેની સર્વ શોભા નષ્ટ થઈ ગઈ છે એમ
અવધિજ્ઞાનવાળા દેવોના કહેવાથી ચક્રીએ જાણ્યુ, એટલે નાશ પા
મેલી શરીરની સુંદરતા જોઈને ચક્રીનુ અભિમાન નાશ પામ્યુ, તેણે
વિચાર્યું કે—"એક ક્ષણમા આટલુ બધું રૂપ નાશ પામ્યું તો વર્ષો
ગયા પછી તો તે કેવુ થશે ? તેનુ અનુમાન પણ થઈ શકતું નથી
આવા ક્ષણભંગુર શરીરને માટે મે પ્રાણીસમૂહનો નાશ કરી શુ શુ
પાપ નથી ઉપાર્જન કર્યું? જો આવા એક શરીરની પણ આવી દશા

બીજાને કહ્યું છે, હિતોપદેશ પણ તેમને જ કહેવાય છે તે વિષે વાચકમુખ્યે કહ્યું છે કે—

" न भवति धर्मः श्रोतुः, सर्वस्यैकान्ततो हितश्रवणात् ।
ब्रुवतोऽनुग्रहबुद्ध्या, वक्तुस्त्वेकान्ततो भवति ॥ "

" સર્વ શ્રોતાઓને હિતોપદેશનું શ્રવણ કરવાથી એકાંતપણે ધર્મની પ્રાપ્તિ થતી નથી, પરંતુ અનુગ્રહ બુદ્ધિથી કહેનારા એવા વક્તાને તો એકાંતપણે ધર્મની પ્રાપ્તિ થાય છે જ " આ કારણથી અહીં બુધ શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે

ફરીથી પણ દીર્ઘદર્શીપણું જ ઉત્તમ છે એમ કહેવાને માટે પાંચમું કાવ્ય કહે છે —

जया उदिग्गो नणु कोऽवि वाही, तया पणट्ठा मणसो समाही ।
तीए विणा धम्ममई वसिज्जा, चित्ते कहं दुक्खमहं तरिज्जा ॥५॥

મૂળાર્થ—જ્યારે નિશ્ચયથી કાંઈ પણ (ઉગ્ર) વ્યાધિ (શરીરમાં) ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે મનની સમાધિ (અવશ્ય) નાશ પામે છે પુનઃ વિચારો કે મનની સમાધિ વિના ચિત્તમાં ધર્મની બુદ્ધિ શી રીતે નિવાસ કરે ? અને દુઃખના સમુદ્ર શી રીતે તરી શકાય ? અર્થાત્ દુઃખનો નાશ શી રીતે થઈ શકે ? ૫

ટીકાર્થ—જ્યારે એ હે કાળ [illegible] નિશ્ચય કરીને કાંઈ પણ વ્યાધિ શરીરમાં ઉત્પન્ન થાય, તે જ વખતે ચિત્તની સમાધિ-સમાધાન [illegible] નાશ પામી જાય છે એમ જાણવું અર્થાત્ વ્યાધિ ઉત્પન્ન થયે મનની સમાધિ ક્યાંથી હોય ? અને તે સમાધિ વિના

ધીને કહ્યું છે, હિતોપદેશ પણ તેમને જ કહેવાય છે તે વિષે વાચક મુખ્યે કહ્યું છે કે—

" न भवति धर्मः श्रोतुः, सर्वस्यैकान्ततो हितश्रवणात् ।
ब्रुवतोऽनुग्रहबुद्ध्या, वक्तुस्त्वेकान्ततो भवति ॥ "

" સર્વ શ્રોતાઓને હિતોપદેશનું શ્રવણ કરવાથી એકાંતપણે ધર્મની પ્રાપ્તિ થતી નથી, પરંતુ અનુગ્રહ બુદ્ધિથી કહેનારા એવા વક્તાને તો એકાંતપણે ધર્મની પ્રાપ્તિ થાય છે જ " આ કારણથી અહીં બુધ શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે

ફરીથી પણ દીર્ઘદર્શીપણું જ ઉત્તમ છે એમ કહેવાને માટે પાંચમું કાવ્ય કહે છે—

जया उट्ठिया नणु कोऽवि वाही, तया पणट्ठा मणसो समाही ।
तीए विणा धम्ममई वसिज्जा, चित्ते कहं दुक्खभरं तरिज्जा ॥५॥

મૂળાર્થ—જ્યારે નિશ્ચયથી કોઈ પણ (ઉગ્ર) વ્યાધિ (શરીરમાં) ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે મનની સમાધિ (અવશ્ય) નાશ પામે છે હવે વિચારો કે મનની સમાધિ વિના ચિત્તમાં ધર્મની બુદ્ધિ શી રીતે નિવાસ કરે ? અને દુઃખના સમૂહ શી રીતે તરી શકાય ? અર્થાત્ દુઃખનો નાશ શી રીતે થઈ શકે ? ૫.

ટીકાર્થ—જ્યારે અહીં કોઈ પણ વખત નિશ્ચયે કરીને કોઈ પણ વ્યાધિ શરીરમાં ઉત્પન્ન થાય તે જ વખતે ચિત્તની સમાધિ-સ્વસ્થતા જરૂર નાશ પામી જાય છે એમ જાણવું અર્થાત્ વ્યાધિ ઉત્પન્ન થયે મનની સમાધિ ક્યાંથી હોય ? અને તે સમાધિ વિના

મનમાં ધર્મબુદ્ધિ શી રીતે વને—રહે ? તથા દુઃખનો સમૂહ પણ જીવ શી રીતે તરી–ઓળગી શકે ? કોઈ પણ પ્રકારે તરી શકે નહીં જે વખતે કોઈ પણ રોગની ઉત્પત્તિ શરીરમાં થાય છે, તે જ વખતે ચિત્તની સ્વસ્થતા નાશ પામે જ છે, અને ચિત્તની સ્વસ્થતા વિના ધર્મબુદ્ધિ વૃદ્ધિ પામતી નથી, અને ધર્મ વિના જીવને કેવળ સુખનો અભાવ–દુઃખ જ પ્રાપ્ત થાય છે એ પ્રમાણે એક બીજાને એક બીજાનો આશ્રય છે જેમ સનત્કુમાર ચક્રવર્તીને પોતાના શરીરમાં વ્યાધિનો ઉદ્ભવ થયો છે એવુ દેવ પાસેથી સાંભળતા જ સુદૃઢ વૈરાગ્યનો રંગ પ્રગટ થયો અને ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું તેમ અન્ય પંડિત પુરૂષોએ પણ તરત જ સ્વહિતનું આચરણ કરવુ આ વિષય ઉપર ચોથા ચક્રવર્તી શ્રી સનત્કુમારની કથા વિસ્તારથી આપી છે તેમાં શ્રી સનત્કુમારના શરીરની સુંદરતાનું વર્ણન શક્ર ઈંદ્રના મુખથી શ્રવણ કરીને તેને નહીં માનનારા બે દેવતાઓ બ્રાહ્મણને રૂપે આવી તેનું તેવું જ ઉત્કૃષ્ટ સ્વરૂપ સ્નાન વેળાએ જોઈ આશ્ચર્ય પામ્યા. ત્યારપછી ચક્રીના કહેવાથી રાજસભામાં સર્વ વસ્ત્રાલંકારથી ભૂષિત એવા તેને જોવા આવ્યા પરંતુ તે વખતે તેમણે પૂર્વ સ્થિતિ ન જોવાથી માથું ધુણાવ્યું તેનું કારણ પૂછતા તેમના શરીરમાં અનેક વ્યાધિઓ ઉત્પન્ન થઈ ગયેલા હોવાથી તેની સર્વ શોભા નષ્ટ થઈ ગઈ છે એમ અવધિજ્ઞાનવાળા દેવોના કહેવાથી ચક્રીએ જાણ્યું એટલે નાશ પામેલી શરીરની સુંદરતા જોઈને ચક્રીનું અભિમાન નાશ પામ્યું તેણે વિચાર્યું કે— એક ક્ષણમાં આટલું બધું રૂપ નાશ પામ્યું તો વર્ષો ગયા પછી તો તે કેવું થશે ? તેનું અનુમાન પણ થઈ શકતું નથી આવા ક્ષણભંગુર શરીરને માટે મેં પ્રાણીસમૂહનો નાશ કરી શું શું પાપ નથી ઉપાર્જન કર્યું ? જે આવા સુંદર શરીરની પણ આવી દશા

[illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

ઘોર કર્મ કરનારા હોય, પરંતુ પછીથી તેને તજીને શ્રીજિનાજ્ઞાને ધારણ કરનારા થાય, તેમજ ત્યારપછી તીવ્ર ઉપસર્ગોને સહન કરી જીવિતને પૂર્ણ કરે, તેઓ પણ સિદ્ધિસુખને પામે છે એ આશ્ચર્ય છે, એટલે કે તેઓ પણ શ્રી ભરતાદિકની જેમ કેવળજ્ઞાનરૂપ લક્ષ્મીને ભોગવનાર સમજાય છે 'અહીં પ્રથમના બે પાદ ઉપર અર્જુનમાળીનું દૃષ્ટાંત આપેલુ છે

જેઓ ધર્મના માર્ગને પ્રગટપણે એટલે નિષ્કપટપણે પ્રદર્શિત કરે છે તેઓ સંસારના પારને પામે છે તે વિષે કહ્યુ છે કે—

" उम्मग्गदेसणाए, मग्ग नासंति जिणवरिंदाण ।
वावन्नदंसणा खलु, न हु लब्भा तारिसा दट्ठु ॥

फुडपागडमकहंतो, जहट्ठिय बोहिलाभमुवहणइ ।
जह भगवओ विसालो[1], जरमरणमहोअही आसि ॥"

'જેઓ ઉન્માર્ગની દેશનાવડે કરીને જિનેંદ્રોના માર્ગનો નાશ કરે છે તેઓનુ સમકિત નષ્ટ થાય છે, તેવાઓની સામુ જોવુ પણ યોગ્ય નથી જેઓ સ્ફુટ પ્રગટપણે યથાસ્થિત તત્ત્વને કહેતા નથી, તેઓ બોધિલાભ (સમકિત) ને હણે છે ભગવાન્ મહાવીરસ્વામીને પૂર્વભવમા અન્યથા પ્રરૂપણા કરવાથી જન્મ, જરા, મરણરૂપ સંસાર સાગર વિશાળ (એક કોડાકોડી સાગરોપમનો) થયો હતો. આ વિષયઉપર શિવભદ્ર અને શ્રીયકની કથા આપેલી છે ૮

જ્યારે અસત્ય ભાષા બોલવામા ન આવે, ત્યારે જ ધર્મમાર્ગ પ્રગટ કહી શકાય છે આ બન્નેનો પરસ્પર સંબંધ છે તેજ કહે છે—

१ विसालो–वैशालिकः–વિશાળાના સ્વામી નરરાજાના ભાણેજ હોવાથી વૈશાલિક તે મહાવીર સ્વામી આવો અર્થ પણ થાય છે

भासिज्जए नेव असच्चभासा, न किज्जए भोगसुहे पिवासा ।
खंडिज्जए नेव परस्स आसा, धम्मो य कित्ती इय सप्पयासा ॥९॥

મૂળાર્થ—અસત્ય ભાષા બોલવી નહીં, ભોગસુખને વિષે તૃષ્ણા રાખવી નહીં, પરની આશા ખંડન કરવી નહીં. એ રીતે કરવાથી ધર્મ અને કીર્તિ પ્રકાશમાન થાય છે. ૯

ટીકાર્થ—ભાષાવર્ગણાના પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને જે મૂકવા તે ભાષા કહેવાય છે. સત્પુરુષને હિતકારક જે હોય તે સત્ય કહેવાય છે. તેનાથી વિપરીત જે હોય તે અસત્ય કહેવાય છે. વચન સત્ય જ બોલવું જોઈએ મોટા સંકટમાં પણ કદાપિ અસત્ય બોલવું ન જોઈએ. તેમાં પણ ધર્મના વિષયમાં તો લેશ પણ કાલિકાચાર્યની જેમ અસત્ય બોલવું ન જોઈએ. સિદ્ધાંતમાં ભાષાનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે કહ્યું છે—" ગૌતમસ્વામી ભગવાનને પૂછે છે કે-'હે ભગવન્! સત્ય ભાષા કેટલા *પ્રકારની કહી છે?' જવાબ-દશ પ્રકારની છે, તે આ પ્રમાણે—*

" जणवय१संमय२ठवणा३,नामे४रूवे५ पडुच्चसच्चे६ अ ।
ववहार७भाव८जोगे९, दसमे उवम्मसच्चे१० य ॥ "

' જનપદસત્ય ૧, સંમતસત્ય ૨, સ્થાપનાસત્ય ૩, નામસત્ય ૪, રૂપસત્ય ૫, પ્રતીત્યસત્ય ૬, વ્યવહારસત્ય ૭, ભાવસત્ય ૮, યોગસત્ય ૯ તથા દશમું ઉપમાસત્ય ૧૦ " તેમાં કુંકણ વિગેરે દેશોમાં પાણીને પિચ્ચ, નીર, ઉદક ઇત્યાદિ શબ્દોથી કહે છે તે જનપદ (દેશ) સત્ય કહેવાય છે ૧, પોયણા વિગેરે સર્વે જાતિના કમળોની પંકથી કાદવથી ઉત્પત્તિ છતાં લોકમાં સૂર્યવિકાસી કમળ જ પંકજ શબ્દથી કહેવાય છે તે સંમતસત્ય ૨, લેપ્ય વિગેરેની બનાવેલી જિનપ્રતિમા

મા અરિહંતાદિકની જે સ્થાપના તે સ્થાપનાસત્ય ૩, કુળની વૃદ્ધિ નહીં કરતા છતા પણ એટલે પુત્રરહિત છતાં પણ કોઈ માણસનુ કુળવર્ધન નામ પાડ્યુ હોય તે નામસત્ય ૪, આચારને નહીં પાળતો માત્ર લિંગને (વેશને) જ ધારણ કરનાર પણ યતી (મુનિ) કહેવાય તે રૂપસત્ય ૫, અનામિકા વિગેરે આંગળીઓ એક બીજાની અપેક્ષાએ નાની મોટી કહેવાય તે પ્રતીત્યસત્ય ૬, પર્વત ઉપરના તૃણાદિક બળતા હોય તેને બદલે પર્વત બળે છે એમ જે બોલાય તે વ્યવહારસત્ય ૭, બગલા ધોળા હોય છે એમ જે કહેવુ તે ભાવસત્ય, કેમકે તેમા પાચે વર્ણનો સભવ છે, તોપણ શુક્લવર્ણની અધિકતા હોવાથી શ્વેત કહેવાય છે ૮, કોઇ માણસના હાથમા દંડ હોય, તેથી તેને દંડી શબ્દથી બોલાવવામા આવે તે યોગસત્ય ૯, અને આ તળાવ સમુદ્ર જેવું છે એમ જે કહેવુ તે ઉપમાસત્ય કહેવાય છે ૧૦

અસત્ય ભાષા પણ દશ પ્રકારની છે તે આ પ્રમાણે—

" कोहे१माणे२माया३, लोभे४पिज्जे५तहेव दोसे६ य ।
हास७भए८अक्खाइय९, उवघायानिस्सीए१० दसमे ॥"

' ક્રોધ ૧, માન ૨, માયા ૩, લોભ ૪, પ્રેમ ૫, દ્વેષ ૬, હાસ્ય ૭, ભય ૮, આખ્યાયિકા ૯ અને ઉપઘાત ૧૦ આ દશને આશ્રીને જે અસત્ય બોલાય તે તે નામનુ અસત્ય કહેવાય છે ક્રોધને લઈને દાસ ન હોય તેને પણ દાસ કહેવો તે ક્રોધનિશ્રિત અસત્ય ૧ માનને લીધે પોતે નિર્ધન છતા હુ ધનવાન છુ એમ બોલે તે માન અસત્ય ૨, આ ઇન્દ્રજાળિકનો ગોળો હુશ્યો એમ માનાથી અસત્ય બોલનારનુ માયા અસત્ય ૩ વણિક વિગેરે માલનો ખરીદ ભાવ ઓછો કહે તે લોભ અસત્ય ૪, અત્યત રાગને લીધે કામી કાઇને કહે કે હુ તમારો

દાસ છું એ પ્રેમ—રાગ અસત્ય ૫, દ્વેષથી ગુણવાનને પણ નિર્ગુણ કહેવો તે દ્વેષ અસત્ય ૬, હાસીથી અસત્ય બોલવું તે હાસ્ય અસત્ય ૭, ભયને લીધે અસત્ય બોલવું તે ભય અસત્ય ૮, આખ્યાયિકા—કથા વિગેરે કહેવાને વિષે આનંદ ઉપજાવવાની ખાતર અસત્ય બોલવું તે આખ્યાયિકા અસત્ય ૯, અને જે ચોર ન હોય તેને ચોર કહેવો તે તેને ઉપઘાતકારી થતું હોવાથી ઉપઘાત અસત્ય કહેવાય છે ૧૦.

હવે ત્રીજી સત્યામૃષા (મિશ્ર) નામની ભાષા પણ દશ પ્રકારની છે, તે આ પ્રમાણે:—

" उप्पाण१विगय२मीसे३, जीव४अजीवे५य जीवअजीवे६ ।
तह मीसगा अणंता७, परित्त८अद्धाय९अद्धद्धा१० ॥ "

" ઉત્પન્ન ૧, વિગત ૨, મિશ્ર (ઉત્પન્ન વિગત) ૩, જીવ ૪, અજીવ ૫, જીવાજીવ ૬, અનંત ૭, પરીત્ત (પ્રત્યેક) ૮, અદ્ધા ૯, અને અદ્ધાદ્ધા ૧૦—આ દશને આશ્રીને સત્યામૃષા એટલે મિશ્ર ભાષા બોલાય તે તે નામની મિશ્ર ભાષા કહેવાય છે " તેમાં આજે આ ગામમાં દશ બાળકો નવા જન્મ્યા છે, આવું વચન બોલતાં જો વાસ્તવિક રીતે દશથી ન્યૂનાધિકનો જન્મ થયો હોય તો તે સાચું તથા જૂઠું બન્ને હોવાથી ઉત્પન્ન મિશ્ર કહેવાય છે ૧, એજ પ્રમાણે મરણના સંબંધમાં બોલાય તે વિગત મિશ્ર કહેવાય છે ૨, આજે અહીં દશ બાળકો જન્મ્યા અને દશનું મરણ થયું એમ એક સાથે ઉત્પન્ન અને વિગતના વિષયવાળું વાક્ય બોલાય તે ઉત્પન્ન વિગત મિશ્ર કહેવાય છે ૩, જીવતા અને મરેલા કૃમિની રાશિ હોય તેમાં ઘણા જીવતા હોવાથી તેને જીવરાશિ કહેવી તે જીવ મિશ્ર કહેવાય છે ૪, તેજ કૃમિરાશિમાં ઘણા મરેલા હોય અને થોડા જીવતા હોય તેને અજીવ રાશિ કહેવી તે અજીવમિશ્ર કહેવાય છે ૫, જેમાં ઘણા કૃમિઓ મરેલા

હોય એવો કૃમિરાશિ છતા આટલા મરવા છે અને આટલા જીવતા છે ઇત્યાદિ ચોકસ કર્યા વિના ચોકસ બોલવાથી જીવાજીવમિશ્ર કહેવાય છે ૬, પ્રત્યેક જીવવાળા પાદડા વિગેરે છતા પણ મૂળ, કંદ વિગેરેને લઈને આ સર્વ અનંતકાય છે એમ કહેવાથી અનંતમિશ્ર કહેવાય છે ૭, અનંત કાયની છાલ વિગેરેને આ સર્વ પ્રત્યેક છે એમ કહેવાથી પર્યાપ્ત-અથવા પ્રત્યેકમિશ્ર કહેવાય છે ૮ દિવસ લગભગ પૂર્ણ થવા આવ્યો હોય તે વખતે કાર્યની ઉત્સુકતાને લીધે રાત્રિ પડી છે એમ ... અદ્ધામિશ્ર કહેવાય ... દિવસ અથવા રાત્રિ અદ્ધા કહેવાય છે તેનો ... ભાગ અદ્ધાદ્ધા કહેવાય ... તથી ... રીન દિવસના ... તે ... એમ ... અદ્ધા મિશ્ર ...

... વાથી ... ની ભાષા ... ની ...

आमनणि आणवणी जायणी तह पुच्छणी य पन्नवणी।
पच्चक्खाणी य तहा भासा इच्छाणुलोमा य ॥
अणभिग्गहिया भासा भासा य अभिग्गहम्मि बोधव्वा।
संसयकरणी भासा वायड अव्वायडा चेव ।

[illegible]

" अणवट्ठियं मणो जस्स, झायइ बहुयाइं अट्टमट्टाइं ।
तं चिंतियं च न लहइ, संचिणइ पावकम्माइं ॥ "

" જેનુ અનવસ્થિત મન ઘણા આર્ત્ત રૌદ્રનું ચિંતવન કરે છે તે ચિંતિત વસ્તુને પામતો નથી, પરંતુ ઉલટાં પાપકર્મોને ઉપાર્જન કરે છે. "

તથા પરની એટલે કોઈ પણ યાચકની આશાનો ભંગ કરવો નહીં. એ પ્રમાણે ત્રણ પાદમાં કહેલા સત્કૃત્ય કરવાથી પ્રાણીઓને ધર્મની પ્રાપ્તિ થાય છે, તેમ જ તેમની કીર્તિ પણ સર્વ દિશાઓમાં પ્રસરે છે-પ્રકાશમાન થાય છે, એટલે કે ચંદ્ર, સૂર્ય, અગ્નિ, નક્ષત્ર અને રત્નોના તેજના સમૂહની જેમ અત્યંત દેદીપ્યમાન થાય છે. આ કહેવાથી તેને માટે આલોક અને પરલોકનું શુભ ફળ દેખાડયું છે

આ શ્લોકના પહેલા પાદ ઉપર કાલિકાચાર્યની કથા છે, બીજા પાદ ઉપર બ્રાહ્મણના પુત્રની કથા છે, અને ત્રીજા પાદ ઉપર નરવાહન રાજાની કથા છે ૯

હવે પૂર્વોક્ત ધર્મના આરાધકો જ સિદ્ધિસુખને સાધી શકે છે, બીજાઓ સાધી શકતા નથી. તે ઉપર ઉપદેશનું વાક્ય કહે છે

दुरंतमिच्छत्तमहंधयारे, परिप्फुरंतम्मि मुहुप्पियारे ।
न सुद्धमग्गाउ चलंति जे य, मन्नाइणिज्जा तिजयम्मि ते य ॥१०

મૂળાર્થ—જેનો અંત કષ્ટે કરીને થઈ શકે એવું મિથ્યાત્વ રૂપી મહા અંધકાર નિવારી ન શકાય એમ વ્યાપક થતો રહેલ છે તે છતાં પણ જેઓ શુદ્ધ માર્ગથી ચલાયમાન થતા નથી તેઓજ ત્રણ જગતમાં શ્લાઘા કરવા લાયક છે ૧૦

ટીકાર્થ—દુ:ખે કરીને જેનો અંત થઇ શકે તે દુરંત કહેવાય છે, એવો મિથ્યાત્વરૂપી મહા અંધકાર અત્યંત દુર્વાર એટલે નિવારી ન શકાય એમ વિસ્તાર પામે છતે જેઓ શુદ્ધ માર્ગથી ચલાયમાન ન થાય, તેઓ પણ જગતમાં શ્લાઘા-પ્રશંસા કરવા લાયક છે. આ વિષય ઉપર જાતિવંત અશ્વનું દૃષ્ટાંત ઉપનય સહિત કહ્યું છે. ૧૦

હવે સંસારની અસારતા પ્રતિપાદન કરવાની ઇચ્છાથી કહે છે —

असारसंसारसुहाण कज्जे, जो रज्जई पावमई मणुस्सो ।
अप्पाणमेसो खिवई किलेसे, सग्गापवग्गाण कहं सुहं से ॥११॥

મૂળાર્થ—પાપબુદ્ધિવાળો જે પુરૂષ અસાર સંસારના સુખને અર્થે પાપકાર્યમાં રક્ત થાય છે, તે પોતાના આત્માને ક્લેશમાં નાખે છે, તેને સ્વર્ગ તથા મોક્ષનું સુખ શી રીતે પ્રાપ્ત થાય? થાય જ નહીં. ૧૧

ટીકાર્થ—અસાર એવા સંસારના વૈષયિકાદિક સુખને અર્થે જે કોઇ મંદ બુદ્ધિવાળો મનુષ્ય પાપબુદ્ધિવાળો થઇને પાપકર્મ કરવામાં રક્ત થાય છે, તે પુરૂષ પોતાના આત્માને દ્રવ્ય અને ભાવ એવા બંને પ્રકારના ક્લેશમાં નાખે છે. તેવા જીવને સ્વર્ગ તથા મોક્ષનું સુખ કેમ મળે? અર્થાત્ જે સંસારના સુખને બહુ માને છે, અને તથા તેને મોક્ષનું ઇચ્છન [illegible] સિદ્ધિના સુખને તત્ત્વપણે માનતા નથી, તે આલોક તથા પરલોકમાં અત્યંત [illegible] તથા [illegible] થાય છે. તેનું [illegible] લાગે છે [illegible] યોગ્ય નથી. આ વિષય ઉપર [illegible] કહ્યું છે.

હવે સ્વર્ગ તથા મોક્ષને સાધવામાં ઉપાયરૂપ જિન કહેલ જ તેને પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે.

नरिंददेवेसरपूइयाणं, पूयं कुणंतो जिणचेइयाणं ।
दव्वेण भावेण सुहं चिणेइ, मिच्छत्तमोहं तह निज्जिणेइ ॥१२

મૂળાર્થ—રાજાઓએ (ચક્રવર્તીઓએ) અને દેવેંદ્રોએ પૂજેલા જિનબિંબોની દ્રવ્યવડે તથા ભાવવડે પૂજા કરતાં સાધુ તથા શ્રાવક શુભ કર્મને ઉપાર્જન કરે છે, તથા મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મને જીર્ણ કરે છે. (ખપાવે છે.) ૧૨

ટીકાર્થ—નરેંદ્રોએ-રાજાઓએ તથા દેવેશ્વરોએ-ઇંદ્રોએ પૂજેલા જિનચૈત્યોની-રાગાદિકને જીતનાર હોવાથી જિન કહેવાય છે, તેનાં ચૈત્યો એટલે ચિત્તને પ્રમોદ ઉત્પન્ન કરનાર બિંબો (પ્રતિમા), તેમની ગંધ, ધૂપ, પુષ્પ વિગેરે દ્રવ્યોવડે તથા ચૈત્યવંદન, સ્તુતિ, ઉઅવિહાર, આજ્ઞાપાલન વિગેરે ભાવવડે પૂજા કરનાર શ્રાવક અને સાધુ મિથ્યાત્વમોહનીય કર્મને જીર્ણ કરે છે જેમ નહીં જીર્ણ થયેલું અન્ન ભસ્મ, અર્ક, ગુટિકા વિગેરે ઔષધોના[1] ભક્ષણથી જીર્ણ થાય છે, તેમ કર્મનું અજીર્ણ પણ જિનાર્ચનવડે જ જીર્ણ થાય છે, તે વિના જીર્ણ (નષ્ટ) થતું નથી. તે વિષે શ્રી મહાનિશીથ સૂત્રમાં કહ્યું છે કેઃ—

"पुणोऽवि वीयरागाणं, पडिमाऊ चेइयालए ।
पत्तेयं मंधुणे वंदे, एगग्गो भत्तिनिब्भरं ॥
तेसिं तिलोगमहियाणं, धम्मतित्थंकराण जगगुरूणं ।
दव्वच्चणभावच्चण-भेदेण दुहच्चणं भणियं ॥

---

૧ અનેક પ્રકારની ભસ્મ, અનેક પ્રકારના અર્ક અને અનેક પ્રકારની ગુટિકા તે ગોળીઓ અજીર્ણ વિનાશના ઔષધ તરીકે વાપરવામાં આવે છે. સર્વ વ્યાધિઓનો નાશ અજીર્ણ આદિ છે તેથી તેની અહીં સંભાવના કરેલી છે

भावथयमुग्गविहारा रया य दव्वथए तु जिणपूया ॥
पढमा जईण दुन्निवि, गिहीण पढमच्चिय पसत्था ॥"

“ વળી ચૈત્યમાં અથવા આલય (ઘર) માં રહેલી વીતરાગની પ્રત્યેક પ્રતિમાની એકાગ્ર ચિત્તે ભક્તિ સહિત સ્તુતિ કરવી, તથા તેને વંદના કરવી. ત્રણ લોકવડે પૂજિત તથા ધર્મતીર્થને પ્રકટ કરનાર એવા જગતગુરૂનું દ્રવ્યપૂજન તથા ભાવપૂજન એમ બે પ્રકારનું અર્ચન કહેલું છે. તેમાં જે ઉગ્ર વિહારાદિ જિનાજ્ઞાનું પાલન તે ભાવપૂજા કહેવાય છે, અને જિનપ્રતિમાની પૂજા કરવી તે દ્રવ્યપૂજા કહેવાય છે. પહેલી ભાવપૂજા મુનિઓને હોય છે, અને ગૃહસ્થીઓને બન્ને પ્રકારની પૂજા હોય છે, તેમ (ભાવપૂજા) અતિ પ્રશસ્ત છે.” મુનિને મન, વચન અને કાયાની શુદ્ધિએ કરીને જે ચારિત્ર સંબંધી કષ્ટાનુષ્ઠાનનું તથા બાવીશ પરિષહાદિકનું અને અનેક જાતિના ઉપસર્ગોનું સહન કરવું તે સર્વને ભાવપૂજાની અંદર સમાવેશ જાણવો. શ્રાવક પવિત્ર થઈને સુગંધી જળવડે જિનેશ્વરની પ્રતિમાને પ્રક્ષાલન કરી ગંધ કષાયી વસ્ત્રવડે અંગલૂહણું કરી કેશર ચંદન, પુષ્પ, પુષ્પમાળા વિગેરેએ કરીને જે પૂજન કરે તે સર્વે દ્રવ્યપૂજા જાણવી. આ પૂજાના વિષયમાં મલયચંદ્રની કથા વિસ્તારથી કહી છે. ૧૨

હવે ક્રમે કરીને આઠમા પ્રમાદ પરિહાર સંબંધી ઉપદેશ આપે છે —

दुलहं मुत्तिपहं नरत्त लहिया, पंचिंदियत्तं पुण जो लहित्ता ।
पमायमेवाउ गमिज्ज कालं, सो लंघिही नो गुरुमोहजालं ॥१३॥

ભાવાર્થ — જે પ્રાણી નરકને વિષે તીવ્ર દુઃખને સહન કરીને

[illegible] પ્રગટ કરીને દીધા [illegible] છે -

" [illegible] एवं, [illegible] उ जे भणिया ।
ते [illegible] पीढं, [illegible] य [illegible] य ॥
[illegible] उ, [illegible] ।
[illegible] य [illegible], [illegible] ॥
[illegible], [illegible] ।
[illegible] य, [illegible] ॥
[illegible], [illegible] य [illegible] उ ।
[illegible] ॥
[illegible], [illegible] ।
[illegible] य [illegible] य ॥
[illegible] य, [illegible] ।
[illegible] ॥
[illegible] य [illegible] ।
[illegible], [illegible] ॥ "

[illegible]

કાળ (અવસર) કહેવાય છે. ત્રણ વર્ષના દીક્ષા પર્યાયવાળા સાધુને આચારપ્રકલ્પ* નામનું અધ્યયન ભણવું કલ્પે છે, ચાર વર્ષના પર્યાયવાળાને સમ્યક્ પ્રકારે સૂત્રકૃત નામનું બીજું અંગ ભણવું કલ્પે છે, પાંચ વર્ષના દીક્ષા પર્યાયવાળાને બૃહત્કલ્પને વ્યવહાર ભણવું કલ્પે છે, આઠ વર્ષના પર્યાયવાળાને સ્થાનાંગ અને સમવાયાંગ ભણવાં કલ્પે છે, દશ વર્ષના પર્યાયવાળાને વિવાહપ્રજ્ઞપ્તિ (ભગવતી) સૂત્ર, અગ્યાર વર્ષના પર્યાયવાળાને ક્ષુલ્લિકવિમાનપ્રવિભક્તિ આદિ પાંચ અધ્યયન શીખવવા કલ્પે છે, બાર વર્ષના પર્યાયવાળાને આશીવિષ ભાવના નામનું સૂત્ર શીખવવાની જિનેશ્વરોની આજ્ઞા છે, પંદર વર્ષના પર્યાયવાળાને દૃષ્ટિવિષભાવનાની આજ્ઞા છે, સોળ, સત્તર અને અઢાર વર્ષના પર્યાયવાળાને અનુક્રમે ચારણભાવના, મહાસ્વપ્ન ભાવના અને તેયગ્ગ નિસગ્ગ શીખવવાની આજ્ઞા છે, ઓગણીશ વર્ષના પર્યાયવાળાને દૃષ્ટિવાદ નામનું બારમું અંગ શીખવવાની આજ્ઞા છે, તથા સં-

* આચારપ્રકલ્પ તે નિશીથસૂત્ર જે આચારાંગના બીજા શ્રુતસ્કંધની પાંચમી ચૂલા છે તે ૧ શ્રી વ્યવહાર સૂત્રમાં દશાકલ્પ કહ્યું છે ૨ ખુડ્ડિયાવિમાનપવિભત્તિ, મહલ્લિયાવિમાનપવિભત્તિ, અંગચૂલિયા, વગ્ગચૂલિયા ને વિવાહચૂલિયા ૩ બાર વરસથી અઢાર વરસ સુધીને માટે શ્રી વ્યવહાર સૂત્રમાં જુદી રીતે કહેલ છે તે આ પ્રમાણે— બાર વરસના પર્યાયવાળાને અરૂણોપપાત, વરૂણોપપાત ગરૂલોપપાત વૈશ્રમણોપપાત ને વેલંધરોપપાત ભણવું કલ્પે, તેર વરસના પર્યાયવાળાને ઉત્થાનશ્રુત, સમુત્થાનશ્રુત દેવેન્દ્રોપપાત અને નાગપરિયાવળી- મા અધ્યયન ભણવું કલ્પે ચૌદ વરસના પર્યાયવાળાને સુવર્ણભાવના, પંદર વરસવાળાને ચારણભાવના, સોળ વરસવાળાને તેયનિસગ્ગ અધ્યયન, સત્તર વરસવાળાને આસીવિષભાવના અને અઢાર વરસવાળાને દૃષ્ટિવિષભાવના અધ્યયન ભણવું કલ્પે ૪ તેયગ્ગ નિસગ્ગ તે ગોશાળાએ તેજોલેશ્યા મૂકી તે સંબંધી હકીકતવાળું સૂત્ર સમજવું

" જે શિષ્ય નિરંતર ગુરૂકુળમા વાસ કરે, વિધિપૂર્વક ઉપધાન વહન કરે, સર્વને પ્રિયકારક આચરણ કરે અને પ્રીતિપૂર્વક સ્થિતિ કરે, તે શીઘ્રપણે સૂત્રની શિક્ષાને લાયક (યોગ્ય) થાય છે " ૧૪

હવે પછીના કાવ્યમા શુભ મનોરથ જ કહે છે—

कम्मट्ठवाहीहरणोसहाणि, सामाइयावस्सयपोसहाणि ।
सिद्धान्तपन्नत्तविहाणपुव्वं, अहं करिस्सं विणयाइ सव्वं ॥१५॥

મૂલાર્થ—આઠ કર્મ રૂપી વ્યાધિને હરવામા ઔષધ સમાન સામાયિક, આવશ્યક (પ્રતિક્રમણ) અને પૌષધને તથા વિનયાદિક સર્વ ધર્મકૃત્યને સિદ્ધાંતમા કહેલા વિધિપૂર્વક હુ ક્યારે કરીશ ? ૧૫

ટીકાર્થ—આઠ કર્મ રૂપી વ્યાધિને હરણ કરવામા ઔષધની ઉપમાવાળા સામાયિક અને આવશ્યક એટલે ચતુર્વિંશતિસ્તવ, વંદનક પ્રતિક્રમણ, પ્રત્યાખ્યાન અને કાયોત્સર્ગ તથા પૌષધને સિદ્ધાંતમા કહેલા વિધાનપૂર્વક એટલે સૂત્રોક્ત વિધિ પ્રમાણે હુ ક્યારે કરીશ ? તેમજ આગળના કાવ્યમા કહેવાશે એવા દશ પ્રકારના વિનય અને વૈયાવૃત્ય વિગેરે ધર્મકૃત્યને પણ હુ ક્યારે આચરીશ ? આવા પણ મનોરથ કલ્યાણની ઈચ્છાએ કરીને અવશ્ય કરવા. ૧૫

ફરીથી પણ ધર્મકૃત્યની ઈચ્છાનેજ પ્રગટ કરે છે—

आणं गुरूणं सिरसा वहिस्सं, सुत्तत्थसिक्खं विउलं लहिस्सं ।
काहं विरोहं मयलं चइस्सं, कया अहं मद्दवमायरिस्सं ॥१६॥

મૂલાર્થ—ગુરુ મહારાજની આજ્ઞાને હુ ક્યારે મસ્તકે વહન કરીશ ? વિશાળ એવી સૂત્ર તથા અર્થની શિક્ષાને ક્યારે ગ્રહણ કરીશ

દીક્ષા ? સર્વ પ્રકારના ક્રોધ ને વિરોધ ક્યારે નષ્ટ થશે અને હું ક્યારે આર્દવ-મૃદુતા આદરીશ ? ૧૬.

ટીકાર્થ --ગુરુની એટલે ધર્મોપદેશની આજ્ઞાને-આદેશને હું મસ્તકવડે કરીને ક્યારે વહન કરીશ ? આ વચનવડે ગુરુનું પરતંત્રપણું કહ્યું, તથા વિપુલ એટલે વિશાળ એવી શ્રુત અને અર્થની ક્રિયાને હું ક્યારે ગુરુમુખથી ગ્રહીશ ? તથા ક્યારે સમસ્ત ક્રોધ અને વિરોધને તજીશ ? તથા ક્યારે હું મૃદુપણાને એટલે મૃદુતાપણાને આદરીશ એટલે શુભ અભિલાષવાળો થઈશ ? ૧૬.

હવે સમાધિ પૂર્વક (સમાધિ સહિત) શ્રાવકના મન (મનુષ્ય) પાળવાના મનોરથને વિધાન કરતા કહે છે કે—

सम्मत्तमूलाणि अणुव्वयाणि, अहं धरिस्सामि गुणव्वयाणि ।
संथो पुणो पंचमहव्वयाणं, कहं धरिस्सामि सुदुच्चराणं ॥१७॥

મૂળાર્થ --શુભને આપનારા સમકિત મૂળ શ્રાવકના અણુવ્રતોને હું ક્યારે ધારણ કરીશ ? તેમજ અત્યંત દુઃખે કરીને ધારણ કરી શકાય તેવા પંચ મહાવ્રતોના ભારને હું ક્યારે વહન કરીશ-ઉપાડીશ ? ૧૭

ટીકાર્થ --જે પ્રકારે કે તત્ત્વનો બોધ તે સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે તેના પાંચ ભેદ છે ક્ષાયોપશમિક, ઔપશમિક વગેરે તેમાં ક્ષાયિક વગેરે ભેદ છે તે સમકિત જેનું મૂળ કારણ છે એવા અણુ એટલે મહાવ્રતોની અપેક્ષાએ નાના દેખાતા અણુવ્રતો કહેવાય છે તે સ્થૂલ પ્રાણાતિપાત વિરમણાદિક અણુવ્રતો આનંદ શ્રાવક સહિત ન આદરેલા તેવા વ્રતોને હું ક્યારે ધારણ કરીશ (ધારણ કરવા એટલે ગ્રહણ કરી પાળવાના એટલે ઉત્પન્ન કરવા) છે, અને ત્યારપછી અત્યંત દુર્ઘટ એટલે દુઃખે કરીને ધારણ કરી

શકાય એવાં, સાધુઓએ જ અનુષ્ઠાન કરવા લાયક અને ધીર પુરૂષો-એ સેવેલા પાંચ મહાવ્રતોને હું ક્યારે વહન કરીશ? આ વિષે સ્થાનાંગ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે—"શ્રમણ સાધુ ત્રણ મનોરથોએ કરીને મહા નિર્જરા તથા મહા પર્યવસાન (મરણ) ને કરનાર થાય છે. તે આ પ્રમાણે—ક્યારે હું થોડું અથવા ઘણું શ્રુત ભણીશ ૧? ક્યારે હું એકલવિહારની પ્રતિમાને અંગીકાર કરીશ ૨? અને ક્યારે હું અપશ્ચિમ મારણાંતિક સંલેખના કરીને ભાતપાણીનો ત્યાગ કરી તથા પાદપોપગમ અનશન કરી મૃત્યુની ઇચ્છા રાખ્યા વિના વિચરીશ ૩? આ પ્રમાણે મન, વચન અને કાયાએ કરીને શ્રમણ નિર્ગ્રંથ મહા નિર્જરા કરે છે તથા મહા પર્યવસાન કરે છે' વળી ત્રણ મનોરથે કરીને શ્રમણોપાસક (શ્રાવક) મહાનિર્જરા અને મહા પર્યવસાનને કરનારો થાય છે તે આ પ્રમાણે—'ક્યારે હું થોડો કે ઘણો પરિગ્રહ તજીશ ૧? ક્યારે હું ગૃહવાસ ત્યાગ કરી અનગાર (સાધુ) થઈશ ૨? અને ક્યારે હું અપશ્ચિમ મારણાંતિક સંલેખના કરીને મૃત્યુની ઇચ્છા રાખ્યા વિના વિચરીશ ૩? આ પ્રમાણે મન, વચન અને કાયા સહિત જાગૃત રહેતો શ્રમણોપાસક મહા નિર્જરા અને મહા પર્યવસાન કરનારો થાય છે' ૧૭

શ્રી હેમચંદ્રસૂરિએ પણ કહ્યું છે કે—

"त्यक्तसंगो जीर्णवासा, मलक्लिन्नकलेवरः ।
भजन्माधुकरीं वृत्तिं, मुनिचर्यां कदा श्रये ? ॥"

"સર્વ સંગનો ત્યાગ કરનાર, જીર્ણ વસ્ત્ર ધારણ કરનાર અને મળવડે જેનું શરીર વ્યાપ્ત છે એવો હું માધુકરી વૃત્તિનું સેવન કરી ક્યારે મુનિચર્યાનો આશ્રય કરીશ?"

આ લે ા લો પ્રેમો ઉપ ાર (ગ માસિ) ક ના હે છે—

य वराताण सणाम्हाणि धम्मस्स निनायपहे महाणि ।
नम्मण हाइ गुणायराण, माहूण मो तनरिमाग्याण ॥१=॥

મૂળાર્થ—આ ન હો મો માગ ન રથ નમાન ધર્મના મ
યને ા ા ા તથા ાદિક તરતમ નિપુન ગેવા શ્રાવકને
થતા પ્રભુ ને ુ ય ઉપા ન થાય છે ૧૮

ટીકાર્થ—ા મનાર પૂર્વોક્ત ીતિ નમા ોને ચાને મ
ની ગ્નિયાને ના ા ા મનાથ પુનિ ોતા પ
ાત ાન ાીનપુ ા નિ ાથા ાદ મના મના થાન ? એવી
ા ા નથી ધર્મ ા ા ઉપયોગ તરી ીન ધર્મના મના ા
વા નપાર ત મન ાા ડવ છે ? નિવ ના મોક્ષના માગમા
ર માન ા મ ધ પ આર થતના ા ા ગુણે ાન મા ા ન
ાગ ાિ ા યના ા ન પ ા ા ા નમ ાા મના માગ
ીન ન ા ના પા પમ ર ા ત મના ધા વનુ ુ કું ? ત
ા —ગુરવ ન ધના સાધુગ્ન ન થા પુ ય ઉપા ન ા(સિ)
ા ર છે ત મ ન વા ? ઉપાઉવ ા ત વન વિષ પ્રાન ાહ્યા
નિપુણ ા ા મના થ પ ભિક્ષુનુ દષ્ટ ાત તમ ભિક્ષુના
ાટા ાા અને શ્રી ાન્ચ ા સુરિ પા ા ધર્મ દશના ન ભળી વૈ ાગ્ય
ા ગ ા લીધી અન ા માતાપિત ની ના ા ના ા વાનમ ા
ા નિ શુદ્ધ મતિથી આત્માની મનારથા કર્યા ા ા
ાસરૂપ પાપનો ત્યાગ કરી વિષયોનુ ઉન્મૂલન કરી તથા
અસયમને દૂર થી છોડી ક્યાર હુ સયમને ગ્રહણ કરીશ ?
મનાદિકના સગનો ત્યા ા કરી કાચબાની જેમ દઢ રીતે અગોપા ને

ગોપવી શુભ ધ્યાનરૂપી ઉજ્વલ જળમાં હું ક્યારે સ્થિર થઈને ગુરુસેવામાં રસિક થયેલો હું સદ્દગુરુના ચરણકમળમાં ભ્રમરની તુલનાને ધારણ કરતો તેમના વિનયને ક્યારે કરીશ ? સંયમરૂપી ઉદ્યાનમાં ક્રીડા કરતો હું ક્યારે સદ્દગુરુની સાથે ભિન્ન ભિન્ન દેશોમાં અપ્રતિબંધપણે વિચરીશ ? દુઃખે કરીને ત્યાગ કરી શકાય એવા સમગ્ર ગૃહવ્યાપારને તજીને મોક્ષપુરીના માર્ગરૂપ પ્રવ્રજ્યાને હું ક્યારે અંગીકાર કરીશ ? દુર્જનોએ દુષ્ટ વાણીવડે મને કોપ પમાડ્યા છતાં પણ હું ઉપશમ રસમાં નિમગ્ન થઈ ક્રોધકષાયનો ક્યારે ત્યાગ કરીશ ? એવો દિવસ મને ક્યારે પ્રાપ્ત થશે ? વળી પુણ્યરૂપી રત્નોના નિધિ સમાન ઉપધાન (યોગ) નું વહન કરીને અંગ, ઉપાંગ આદિ સૂત્રોનું હું ક્યારે પઠન કરીશ ? હું પોતાના શરીર ઉપર પણ નિરીહભાવને ધારણ કરી ધીર મનવાળો થઈ ઉત્સાહપૂર્વક (અકાયરપણે) ક્યારે અસહ્ય ઉપસર્ગોના સમૂહને સહન કરીશ ? પાંચ સમિતિ, ત્રણ ગુપ્તિ, પંચ મહાવ્રત અને અઢાર હજાર શીલાંગને હું ક્યારે વહન કરીશ ? ચારિત્ર અંગીકાર કરી સદ્દગુરુના ચરણકમળની સેવા કરતો હું ગામ, આકર અને નગરાદિકને વિષે અપ્રતિબંધપણે ક્યારે વિહાર કરીશ ? મનના અતિચારાદિક દોષના [illegible] કરી ભવ પ્રાણીઓના નાથ થઈ, સુપાત્રને વિષે દાન પ્રમુખ કરી [illegible] તથા [illegible] વિષે મૂર્છા રહિત થઈ [illegible] તથા પ્રાણીઓ પર ઉપકાર કરવામાં રસિક બની ક્યારે [illegible] મુનિરાજોની સાથે ક્રીડા કરતો [illegible] વિચરીશ ? ઇત્યાદિ શુભ મનોરથો ચિંતવી [illegible] અવલોકન કરી [illegible] કરતા [illegible] એકદા સનમુનિ પોતાના [illegible] નિને મારવા માટે આવ્યો તે બન્ને ભાઈઓ એક સ્થાને એકાએક [illegible] કરતા હતા તેવામાં અકસ્માત્ વિદ્યુત-

ત થવાથી તે બન્ને મરણ પામ્યા. તેના પિતાએ કોઈ જ્ઞાની મુનિને ની ગતિ પૂછી, ત્યારે મુનિએ કહ્યું કે—"સિદ્ધ સૌધર્મ દેવલોકને ને સેન વ્યંતર ગતિને પામ્યો છે." તેમ વિપરીત થવાનું કારણ છતાં ગુરૂએ કહ્યું કે સિદ્ધ શુદ્ધ સ્વભાવવાળો હોવાથી ગૃહવાસને પે રહીને પણ યતિધર્મમાં તથા સિદ્ધાંતમાં રસિક હોવાથી શુભ તિને પામ્યો છે અને સેન મુનિ થયા છતાં પણ ચારિત્રમાં પ્રમાદી તો તેથી તે વ્યંતર થયો છે. વિગેરે. ૧૮

હવે ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા કરવાથી મહા દોષ લાગે છે, તે કહે છે—

ंति जे सुत्तविरुद्धभासगा, न ते वरं सुट्ठु वि कट्ठकारगा।
च्छंदचारी समए परूविया, तदंसणिच्छाऽवि अईव पाविया॥ १६

મૂળાર્થ—જેઓ સૂત્રની વિરૂદ્ધ બોલનારા હોય છે, તેઓ અત્યંત કષ્ટ કરનારા છતાં પણ સારા નથી. તેઓને સિદ્ધાંતમાં સ્વચ્છંદચારી કહેલા છે, તથા તેમના દર્શનની ઈચ્છા પણ અત્યંત પાપકારી કહી છે. ૧૯

ટીકાર્થ—જેઓ સૂત્ર એટલે સિદ્ધાંત તેનાથી વિરૂદ્ધ એટલે વિપરીત ભાષણ કરનારા એટલે ઉત્સૂત્રને બોલનારા તે પણ [illegible] હોય છે. તે માણસો સારા નથી. તેઓ કેવા હોય? અત્યંત કષ્ટને સહન કરનારા એટલે શીત આતપ ધાતુ [illegible] તથા [illegible] વિગેરે ઘણા શરીરના કષ્ટોને સહન કરનારા હોય [illegible] પણ તેઓ સારા નથી. તેઓને કેવા કહ્યા? સમયને વિષે [illegible] સ્વેચ્છાવિહારી કહેલા છે, તથા તેના દર્શનની ઈચ્છા પણ તેના મુખને જોવાની ઈચ્છા કરી હોય તો પણ તે અત્યંત પાપકારી દુષ્ટતાને ઉત્પન્ન કરનારી કહી છે. તે વિષે શ્રી મહાનિશીથ સૂત્રને વિષે કહ્યું છે કે—

" उस्सुत्तभासगा जे ते, दुक्करकारगाऽवि सच्छंदा,
ताणं न दंसणं पि हु, कप्पइ कप्पे जओ भणियं ॥
जे जिणवयणुत्तिण्णं, वयणं भासंति अहव मन्नंति ।
सम्मद्दिट्ठीणं तद्दंसणं पि संसारवुड्ढिकरं ॥ "

"જેઓ ઉત્સૂત્રભાષી છે તેઓને દુષ્કર કાર્ય કરનાર છે પણ સ્વચ્છંદી જાણવા, તેમનું દર્શન કરવું પણ યોગ્ય નથી એમ સૂત્રમાં કહ્યું છે. જેઓ જિનેશ્વરના વચનથી વિરૂદ્ધ વચન બોલે છે અથવા માને છે, તેમનું દર્શન પણ સમ્યગ્દૃષ્ટિને સંસારની વૃદ્ધિ કરનારૂં છે." ૧૯

જેઓ જિનાજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરનારા હોય તથા ઉત્સૂત્રની પ્રરૂપણા કરનારા હોય, તેઓ કષ્ટકારી ક્રિયાને કરતા હોય તોપણ તેઓએ કરેલું વ્રત નિયમાદિક સર્વ અનુષ્ઠાન નિષ્ફળ જ છે તે ઉપર કહે છે—

अइक्कमित्ता जिणरायआणं, तवंति तिव्वं तवमप्पमाणं ।
पढंति नाणं तह दिंति दाणं, सव्वं पि तेसिं कयमप्पमाणं ॥२०

મૂળાર્થ—જેઓ જિનરાજની આજ્ઞાને ઉલ્લંઘન કરી ઘણું તીવ્ર તપ તપે છે, જ્ઞાન ભણે છે તથા દાન આપે છે, તેઓનું કરેલું સર્વ કૃત્ય અપ્રમાણ-નિષ્ફળ છે. ૨૦

ટીકાર્થ—જિનેશ્વરની આજ્ઞાને ઉલ્લંઘન કરી તીવ્ર અને અપ્રમાણ એટલે ઘણું છઠ્ઠ અઠ્ઠમાદિક તપ કરે છે. આગમરૂપ જ્ઞાનને ભણે છે, તથા અભયદાનાદિક દાનને આપે છે ઇત્યાદિક સર્વ મિથ્યા આગ્રહે કરીને જેમની બુદ્ધિ ગ્રસ્ત થયેલી છે એવા મનુષ્યોનું કરેલું નિષ્ફળ છે. તેમનું સર્વ અનુષ્ઠાન અપ્રમાણ જ છે-પ્રમાણપણાને

મૂળાર્થ—ઘણા શ્રુતને જાણનાર તથા ગુણના સાગરરૂપ ગુરૂનું નિરંતર શરણ પામીને, પરમાર્થને પૂછીને, તથા મોક્ષમાર્ગ અને ધર્મને જાણીને યોગ્ય આચરણ કરવું જોઇએ. ૨૨.

ટીકાર્થ—ઘણું શ્રુત-સૂત્ર જેને વિષે તે બહુશ્રુત કહેવાય. એવા બહુશ્રુત ગુરૂનું એટલે બહુશ્રુત હોવાથી તત્ત્વનો ઉપદેશ કરનારનું શરણ નિરંતર પામીને, તે ગુરૂ કેવા છે? જ્ઞાનાદિક ગુણોના સમુદ્ર-ભંડાર સમાન એવા ગુરૂને અર્થ-પરમાર્થ પૂછવો, તથા મોક્ષમાર્ગને-કર્મબંધથી મુક્ત થવાના માર્ગને પૂછવો, કારણ કે ગુરૂની સેવા કર્યા વિના જીવને તત્ત્વમાર્ગની પ્રાપ્તિ થવી દુર્લભ જ છે તેથી બહુશ્રુત ગુરૂને પૂછવા વડે ધર્મના સ્વરૂપને જાણીને શ્રાવક જ આ માને યોગ્ય હિતકારક હોય તેનું આચ[illegible] કરવુ [illegible] વિષે ભ[illegible]ની [illegible] સ્વામીના પ્રશ્ન અને વીરી[illegible] [illegible] છે—

હે ભગવન! [illegible] ની પણ [illegible] દના [illegible] [illegible] કરવા રૂપ ફળ [illegible] ગૌતમ! જ્ઞાન [illegible] [illegible] ક્રિયા રહિત [illegible] [illegible] ની કથા [illegible] [illegible] વાળુ કરી છે એમ [illegible]

નથી, તેને [illegible] છે [illegible] આત્મિક [illegible] [illegible] [illegible] તેને જ [illegible] અવાજ છે [illegible]

ટીકાર્થ [illegible] જેની બુદ્ધિ [illegible] [illegible] [illegible] ઉપદેશ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] દુષ્પ્રતિકાર્ય [illegible] [illegible] પણ [illegible] અત્યાબાધ નથી [illegible] તેના [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] પણ તેને [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] જીવ [illegible] આત્મા [illegible] [illegible] પ્રતિબોધ [illegible] [illegible] [illegible] પ્રતિકાર [illegible] સામે થયું [illegible] [illegible] આ વિષય ઉપર સૂત્ર અને ટીકાની [illegible]

[illegible] અવસ્થાએ [illegible] [illegible] [illegible] કાંઈ પણ સુખ નથી [illegible] [illegible] આ સંસારરૂપી કારાગૃહમાં [illegible] પણ સુખ હોય તો તે સાધુઓને જ છે, તે વાત દેખાડે છે—

दुर्ज्ञानकाए परिग्गिरिकऊणं, मम्मं च मिच्छं सुपरिग्गिरिकऊणं ।
मिद्धंतमत्थं पुण मिच्छिऊण, सुही जइ होइ जयम्मि नूणं ॥ २५ ॥

મૂળાર્થ—છે જીવ નિકાયની રક્ષા કરીને, [illegible] તથા મિથ્યાત્વની પરીક્ષા (વિવેચન) કરીને અને સિદ્ધાંતના અર્થને શીખીને મુનિ આ જગતમાં પ્રત્યક્ષ સુખી થાય છે. [illegible]

ટીકાર્થ—પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેજસ્કાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાય અને ત્રસકાય રૂપ છ જીવનિકાયનું સારી રીતે રક્ષણ કરીને-પાળીને, તથા સમ્યક્ત્વ-સમ્યક્ તત્ત્વની અને તેથી વિપરીત એવા મિથ્યાત્વની બહુ સારી રીતે પરીક્ષા કરીને-સારી રીતે વિવેચન કરીને, તથા આપ્તકથિત એટલે જિનેશ્વરે કહેલા સિદ્ધાંતના વ્યાખ્યાન રૂપ અર્થ [illegible] ટીકા ભાષ્ય નિર્યુક્તિ અને [illegible] પ્રતિપાદન કરેલા અર્થને [illegible] સારી રીતે જાણીને મુનિ જ [illegible] [illegible] સુખી થાય છે તે વિના [illegible] તથા આ વિષયને [illegible] [illegible] આપેલ છે ૨૫

[illegible] ઉપદેશ આપે છે—

इमं चइज्जंति जया कम्माया नया गया जिलगाया विगाया ।
पमनभाय गु लोहज्ज चिस नणा अव धम्मपद थिरसे ॥२६॥

મૂળાર્થ [illegible]

ટીકાર્થ [illegible] એટલે [illegible] આ એટલે [illegible] આત્માની સાથ [illegible] તે કપાયો અગ્નિમાં ધમેલા [illegible] ન્યાયવડે દૂર કરાય

છે, ત્યારેજ ચિત્તમા રહેતા પશ્ચાત્તાપાદિક વિષાદો નાશ પામે છે. જેનાથી પ્રાણીઓ ખેદ પામે તે વિષાદ કહેવાય છે કષાયને પામેલો પ્રાણી પ્રાયે કરીને વિષાદને પામેલો જ હોય છે, માટે જ્યારે તે કષાયો તજાય છે, ત્યારે આત્મા સમાધિ પામેલો થાય છે, કેમકે "બીજના અભાવે અંકુરની ઉત્પત્તિનો પણ અભાવ જ હોય છે" એ ન્યાયે કારણને અભાવે કાર્યનો પણ અભાવ હોય જ છે. તેથી ક્રોધાદિક કષાયને અભાવે ચિત્ત પ્રશાન્ત ભાવને પામે છે, અને ચિત્ત પ્રશાન્તતાને પામવાથી આત્મા ધર્મમાર્ગમાં સ્થિરતાને પામે છે આ ઉપર ચેલ્લનક મુનીનું દૃષ્ટાન્ત આપેલું છે ૨૬

હવે જીવન, ધન ધાન્ય [illegible] કુટુંબ વિગેરેની અનિત્યતાને [illegible]

धण न धन्न न बहुप्पयार, कुडुंबमेव पि नुन अपार ।
नाणिनु धम्म [illegible] नओ लग्गिआ लहु दुग्गपारं ॥२७॥

મૂળાર્થ [illegible] ધાન્ય નથી, [illegible] કુટુંબ [illegible]

ટીકાર્થ [illegible] ધન અને ઘણું, [illegible]

[illegible] આત્મપદ [illegible] છે [illegible]
[illegible]
[illegible] આપેલું છે. [illegible]

હવે વિષયાદિ અભિલાષાને તથા [illegible] નિષેધ કરે છે—

अणागयाणं विसयाणं गेही, जं मुंचई विण्हुपयं अलाहं।
सो छड्डए कप्परुक्खं दरिद्दो, चिंतामणिं वायसउड्डणट्ठा॥८॥

ભાવાર્થ— [illegible] વિષયોમાં આસક્ત [illegible] મનુષ્ય [illegible] તે મનુષ્ય [illegible] ચિંતામણિ [illegible] છે. [illegible]

ટીકાર્થ — [illegible] વિષયોમાં [illegible] ચિંતામણિ [illegible] આપેલું છે. [illegible]

હવે સાધકને વિશુદ્ધ આચાર પ્રાપ્ત કરવા માટે કહે છે—

મૂલાર્થ—જે ક્રોધાદિક સોળ કષાયો છે, તે ખરેખર પ્રત્યક્ષ રૂપવાળા પિશાચોજ છે, તેઓ આ સમગ્ર લોકને છળે છે, અને ઉગ્ર દુઃખને આપે છે-કરે છે. ૩૦

ટીકાર્થ—ક્રોધ છે આદિમાં જેના તે ક્રોધાદિક કહેવાય છે તે છ અને દશ એટલે સોળ કષાયો પ્રસિદ્ધ છે. કષાયોમાં ક્રોધજ મુખ્ય છે. (લોકો કષાય શબ્દે ક્રોધનેજ ઓળખે છે) માન તો ક્રોધને અનુસરનારો છે વળી એ બન્નેનો અવિનાભાવ છે, એટલે કે તેઓ એક બીજા વિના રહી શકતા નથી, અર્થાત્ જ્યાં ક્રોધ હોય ત્યાં અવશ્ય માન હોયજ છે. અને જ્યાં માયા હોય ત્યાં લોભ પણ હોય છે, એ બન્ને પણ એક સાથેજ રહે છે, એટલે કે જે પુરૂષ માયાવી હોય તે અવશ્ય લોભી હોય જ છે, અને જે કોઈ માયા રહિત હોય તે લોભ રહિત હોય છે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ ચાર પ્રકારના કષાયો છે તે દરેકના સંજ્વલન, પ્રત્યાખ્યાન, અપ્રત્યાખ્યાન અને અનંતાનુબંધિ એવા ચાર ચાર ભેદો હોવાથી સોળ પ્રકાર થાય છે. તેમાં ચારિત્રી સાધુને પણ કંઈક જાજ્વલ્યમાન કરવાથી સંજ્વલન કહેવાય છે, સર્વવિરતિનો નિષેધ કરવાથી પ્રત્યાખ્યાનાવરણ નામનો બીજો ભેદ છે, દેશ વિરતિ અને સર્વ વિરતિ એ બન્નેના પ્રત્યાખ્યાનનો નિષેધક હોવાથી ત્રીજો ભેદ અપ્રત્યાખ્યાન નામનો છે અને અનંત ભવ સુધી અનુબંધ કરાવનાર અનુસરનાર હોવાથી ચોથો કષાય અનંતાનુબંધી નામનો કહેવાય છે જો કે આ અનંતાનુબંધી કષાયનો ઉદય બીજા ત્રણ પ્રકારના કષાયોના ઉદય વિના હોતો નથી, તો પણ અવશ્ય અનંત સંસારના મૂળ કારણરૂપ મિથ્યાત્વના ઉદયનો આક્ષેપ (આકર્ષણ કરનાર) હોવાથી તેનેજ અનંતાનુબંધી એવું નામ છે કહ્યું છે કે—

સ જ્વલન અપ્રત્યાખ્યાન ક્રોધ ૩, સ જ્વલન અન તાનુબ ધી ક્રોધ ૪ એજ પ્રમાણે પ્રત્યાખ્યાની, અપ્રત્યાખ્યાની અને અન તાનુબ ધી ક્રોધના પણ ચાર ચાર ભેદ કરવાથી સોળ પ્રકારના ક્રોધ થાય છે એજ પ્રમાણે માન, માયા અને લાભના પણ સોળ સોળ ભેદ થવાથી કુલ ચોસઠ ભેદ થાય છે જો આ કષાયોના ચોસઠ પ્રકાર ન હોય તે કૃષ્ણ, શ્રેણિક અને સત્યકિ વિગેરે કે જેઓ ક્ષાયિક સમકિતવાળા હતા, તેઓ પણ નરકગતિગામી કેમ હોય ? માટે તેમા સ જ્વલન અન તાનુબ ધીનોજ ઉદય કારણરૂપે છે એમ સિદ્ધ થાય છે "

જે ક્રોધાદિક સોળ કષાયો છે, તે પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપવાળા પિશાચો જ છે એમ જાણવુ તે કષાયોનુ કર્ત્તવ્ય-કાર્ય કહે છે તે કષાયો આ પ્રત્યક્ષ દેખાતા સમગ્ર લોકને છળે છે, તથા શરીર અને મન સ બ ધી ઉગ્ર દુ ખને આપે છે જેઓ કષાયરૂપી પિશાચોથી ઠગાયા નથી તેઓજ ધીર કહેવાય છે, બીજાઓ ધીર કહેવાતા નથી. તે ઉપર શ્રીદમદ ત રાજર્ષિની કથા આપેલી છે ૩૦

હવે અન્યનો ઉપહાસ (હાસી) કરવો તે ઉત્તમ પુરૂષોને અત્યત અનુચિત છે તે વિષે ઉપદેશ આપે છે —

परोपहास न कहिंपि कुज्जा, लहुत्तण जेण जणो लहिज्जा ।
परस्स दोसेसु मण न दिज्जा, धीम नरो धम्मधुर धरिज्जा ॥३१

મૂળાર્થ —જે કરવાથી માણસ લઘુપણાને પામે છે એવુ પરનુ ઉપહાસ કદાપિ કરવુ નહીં, તથા પરના દોષોને વિષે મન દેવુ નહીં એમ કરવાથી બુદ્ધિમાન મનુષ્ય ધર્મની ધુરાને ધારણ કરી શકે છે ૩૧

ટીકાર્થ —પરનો એટલે પોતાથી બીજાનો ઉપહાસ એટલે

અને જેની સમીપે આવીને ભણીએ તે ઉપાધ્યાય–તેઓ બાર અંગને ભણાવનારા હોય છે; તથા સારૂં એવું દર્શન તે સુદર્શન–ક્ષાયિક, ઓપશમિક, ક્ષાયોપશમિક વિગેરે ભેદવાળું સમ્યક્ત્વ. અહીં ઉપાધ્યાય અને સદ્દર્શન એ બે શબ્દનો દ્વન્દ્વ સમાસ કરેલો છે. આ ઉપર કહેલા સર્વનો (દશેનો) હે ભવ્ય! તું વિનય કર. આ દશેનો વિનય કરનાર પુરૂષ સમ્યક્ત્વની શુદ્ધિને પામે છે; કારણકે તીર્થંકરોએ વિનયનેજ ધર્મનું મૂળ કહેલો છે. જિનધર્મને વિષે આ દશનેજ વિનયને યોગ્ય કહેલા છે, બીજાને કહ્યા નથી.[1] આ દશનો વિનય કરનારા પ્રાણીઓ સ્વર્ગ તથા મુક્તિપુરીના ઐશ્વર્યને ભોગવનારા થાય છે. આ લોકમાં પણ રાજા, પ્રધાન તથા માતાપિતાની ભક્તિમાં તત્પર થયેલા મનુષ્યો ખેદ પામતા નથી, તોપછી અર્હન્ વિગેરેનો વિનય કરવાથી તો ખેદ પામેજ શેના? એવા ખેદરહિતપણે વિનય કરનારને આલોક તથા પરલોકમાં અવશ્ય ઉત્તમ પદવી પ્રાપ્ત થાય છે. આ દશ પ્રકારના વિનય ઉપર શ્રી ભુવનતિલકની કથા આપેલી છે. ૩૨

પ્રથમ સામાન્ય રીતે કષાયોનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી કહ્યું છે, હવે પૃથક્ પૃથક્ ચાર શ્લોકોવડે ઉપદેશ આપે છે —

मणे मणागं पि हु तिव्वरोसो, न धारियव्वो कयपावपोसो।
जओ भवे पुव्वजलस्स सोसो, संपज्जए कस्स वि नेव तोसो ॥३३

મૂળાર્થ—પાપને પુષ્ટ કરનાર તીવ્ર ક્રોધ મનમાં લગાર માત્ર પણ ધારણ કરવો નહીં, કારણકે તેથી પુણ્યરૂપી જળનું શોષણ થાય છે અને કોઈને પણ તોષ-સંતોષ થતો નથી. ૩૩

1 [illegible]

ટીકાર્થ—મોટા ઋષિઓને પણ વેરી સમાન એવું માન (અહંકાર) હૃદયમાં આવવું નહીં. કારણકે ધર્મને તથા અધર્મને વિશેષે કરીને જાણનાર મનુષ્ય પણ માનવડે કરીને જડની જેવો—મૂર્ખની જેવો થઇ જાય છે. મનમાં માન આવે તો જ્ઞાની પણ વિનયને લીધે અજ્ઞાની થઇ જાય છે આ ઉપર શ્રીદશાર્ણભદ્રની કથા આપેલી છે. ૩૪

હવે માયાને તજવા વિષે કહે છે—

सुसाहुवग्गस्स मणे अमाया, निसेहियव्वा सययं पि माया ।
समग्गलोयाण वि जा विमाया–समा समुप्पाइयदुप्पमाया ॥३५॥

મૂળાર્થ—સુસાધુ જનોના મનમા સ્થાનને નહીં પામેલી (નહીં સમાયેલી) માયા નિરંતર નિષેધ કરવા લાયક છે, કે જે માયા સમગ્ર લોકને પણ અત્યંત દુઃખ ઉત્પન્ન કરનારી અને ઓરમાન માતા સમાન છે ૩૫

ટીકાર્થ—સારા એવા સાધુઓ તે સુસાધુ કહેવાય છે, તેમના મનમા નહીં સમાયેલી–સ્થિતિને નહીં પામેલી અર્થાત્ તેઓએ મનમા નહીં ધારણ કરેલી એવી માયા સદાકાળ નિષેધ કરવા લાયક–ત્યાગ કરવા લાયક છે જે માયા સમગ્ર લોકોને પણ ઓરમાન માતા તુલ્ય છે, કારણ કે તે અત્યંત પ્રમાદને–દુઃખને ઉત્પન્ન કરનારી છે અહીં સાધુએ તો માયા કરવી જ નહીં એ રહસ્ય છે, તથા કપટ રહિત ધર્મમા પ્રવર્તવુ એવો ઉપદેશ છે ૩૫

હવે લોભનો નાશ કરવા માટે કહે છે —

जेण भवे बंधुजणे विरोहो, विवड्ढए रज्जधणम्मि मोहो ।
जो जंपिओ पावतरुप्परोहो, न सेवियव्वो विसमो स लोहो ॥३६॥

કરીને તથા દશ પ્રકારના વિનયને કરીને શાસ્ત્રના સમુદ્રરૂપ જ્ઞાનને શીખવું જોઈએ; તથા પોતાની બુદ્ધિવડે સારી રીતે અર્થનો વિચાર કરવો જોઈએ, તથા ક્ષાંતિ વિગેરે દશ પ્રકારનો યતિધર્મ આચરવો જોઈએ. આ ઉપર સુબુદ્ધિ તથા દુર્બુદ્ધિની કથા આપેલી છે ૩૯

હવે છ હાસ્યાદિક (નોકષાય) નો ત્યાગ, છ વ્રતોનું પાલન, પાંચ પ્રમાદનો પરિહાર અને પાંચ અંતરાયનું નિવારણ કરવાનો ઉપદેશ કહે છે—

हासाइछक्कं परिवज्जियव्वं, छक्कं वयाणं तह रक्खियव्वं ।
पंचप्पमाया न हु सेवियव्वा, पंचंतरायावि निवारियव्वा ॥४०॥

મૂળાર્થ—છ હાસ્યાદિકનો ત્યાગ કરવો, તથા છ વ્રતોને રક્ષણ કરવા, પાંચ પ્રમાદોને ન સેવવા અને પાંચ અંતરાયોને નિવારવા—તજવા ૪૦

ટીકાર્થ—આ શ્લોક (હાસ્યાદિક તથા વ્રત વિગેરેનો) સંગ્રહ કરનાર છે એનો મોટો વિસ્તાર છે પરંતુ દૃષ્ટાંત દ્વારે કરીને કેટલોક અર્થ પ્રગટ કરીએ છીએ—હાસ્ય છે આદિ-પ્રથમ જેને તે હાસ્યાદિ કહેવાય છે તે હાસ્ય, રતિ, અરતિ, શોક, ભય અને જુગુપ્સા એ છ છે મૂળ શ્લોકમાં એકવદ્ભાવ કરવાથી ષટ્ક શબ્દ એક વચનમાં લખેલો છે તે હાસ્યાદિકને માટે શ્રી સ્થાનાંગ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે—" ચાર સ્થાનો (કારણો) એ કરીને હાસ્યની ઉત્પત્તિ થાય છે, તે ચાર સ્થાનો આ છે—જોઈને, બોલીને, સાંભળીને તથા સંભારીને. " હાસ્ય મોહનીય કર્મના ઉદયે કરીને હાસ્યની ઉત્પત્તિ થાય છે તે હાસ્ય કાંઈ નિમિત્તને લઈને અથવા નિમિત્ત વિના એમ બે પ્રકારે થાય છે પણ હાસ્ય કરવાથી તે કર્મના બંધન માટે થાય છે, તથા

રતિ અને અરતિ પણ કરવા ચોગ્ય નથી. તેમાં હું સુખી છું એમ જે ધારવું તે રતિ કહેવાય છે, અને હું દુઃખી છું એમ જે ધારવું તે અરતિ કહેવાય છે તે બન્ને સાધુએ કરવા ચોગ્ય નથી. કોઇ પણ વસ્તુને શોચ કરવો તે શોક કહેવાય છે, મનને પ્રિય એવી વસ્તુનો નાશ થાય ત્યારે તેનો શોક કરવો ચોગ્ય નથી. તથા ભય સાત પ્રકારનો છે, તેનાં નામ આ પ્રમાણે છે—આલોક ભય, પરલોક ભય, આદાન ભય, અકસ્માત્ ભય, આજીવિકા ભય, મરણ ભય અને અકીર્તિ ભય. આ સાતે પ્રકારનો ભય મનમા ધારણ કરવા ચોગ્ય નથી. તથા જુગુપ્સા-દુગંચ્છા પણ કરવા ચોગ્ય નથી. તેમજ પ્રાણિઘાત, અસત્ય વચન, અદત્તાદાન, મૈથુન, પરિગ્રહ અને રાત્રિભોજન આ છના નિષેધરૂપ છ વ્રતોને સજ્જ કરવા—આત્માને વિષે ધારણ કરવા. તથા મદ્ય, વિષય, કષાય, નિદ્રા અને વિકથા નામના પાચ પ્રમાદો સેવવા ચોગ્ય નથી. તથા દાન, લાભ, ભોગ, ઉપભોગ અને વીર્ય નામના પાચ અતરાયો નિવારણ-નિષેધ કરવા ચોગ્ય છે એટલે કે આત્મા થકી તેમને દૂર કરવા ચોગ્ય છે, તેમનો પ્રવેશ આત્માને વિષે થવા દેવો નહીં. આ પ્રમાણે આ શ્લોકનો સંક્ષેપથી અર્થ કહ્યો. આની ઉપર મોટો વિસ્તાર છે, તેમાથી કાઇક દૃષ્ટાતમા સૂચવ્યો છે હાસ્ય ઉપર હરિકેશિનુ દૃષ્ટાત છે, રતિ અરતિ ઉપર કડરીક અને પુડરીકનુ ચરિત્ર છે, શોક ઉપર સગરચક્રીનુ ચરિત્ર છે, ભય ઉપર કામદેવની કથા છે, અને દુગચ્છા ઉપર સુનદની કથા છે

હવે સાધુને ચોગ્ય એવા છ વ્રતોનો ઉપદેશ શ્લોકના બીજા પાદમા આપેલો છે તે કહે છે તેમા પ્રથમ પ્રાણાતિપાત વિરમણ નામનુ વ્રત ત્રણ પ્રકારે મન, વચન અને કાયાએ કરીને પાળવું. બીજુ મૃષા વચન વિરતિ વ્રત ત્રણ પ્રકારે મન, વચન અને કાયાએ

કરીને પાળવું. ત્રીજું અદત્તાદાન વિરમણ વ્રત તેજ રીતે ત્રણ પ્રકારે ધારણ કરવું. ચોથું મૈથુન વિરમણ વ્રત પણ ત્રણ પ્રકારે પાળવું. પંચમું મૂર્છારૂપ પરિગ્રહનો ત્યાગ કરવો તે તથા રાત્રિભોજન વિરમણરૂપ છઠું વ્રત પણ તેજ રીતે ધારણ કરવું. શ્રી પાક્ષિક સૂત્રની વૃત્તિમાં કહ્યું છે કે "સર્વ પ્રાણાતિપાતથી વિરમવું-નિવર્તવું, સર્વ મૃષાવાદથી વિરમણ કરવું, સર્વ અદત્તાદાનની વિરતિ કરવી, સર્વ મૈથુનથી નિવૃત્તિ કરવી, સર્વ પરિગ્રહનો ત્યાગ કરવો, તથા સર્વ રાત્રિભોજનથી વિરમવું." આ મૂળ સૂત્રમાં સપથા એ શબ્દ લખેલો છે, તેથી સર્વથી એટલે ત્રસ, સ્થાવર, સૂક્ષ્મ અને બાદર ભેદવાળા સર્વ જીવોની રક્ષા કરવી તથા કરવું, કરાવવું અને અનુમોદવું એમ સમગ્ર પ્રકારના પ્રાણાતિપાતાદિકથી વિરતિ કરવી એમ જાણવું, અથવા સર્વથી એટલે દ્રવ્યથી સર્વ જીવનિકાયના વિષયથી, ક્ષેત્રથી ત્રણ લોકમા ઉત્પન્ન થયેલા જીવોથી, કાળથી અતીત, અનાગત અને વર્તમાન અથવા દિવસ રાત્રિ રૂપ કાળને વિષે રહેલા જીવોથી અને ભાવથી રાગ દ્વેષના વિષયવાળા સર્વ જીવોથી (તેમના વધથી) નિવર્તન કરવું ઇંદ્રિય, ઉચ્છ્વાસ, આયુષ્ય વિગેરે દશ પ્રાણોનો પ્રાણીથકી અતિપાત એટલે વિયોગ કરાવવો તે પ્રાણાતિપાત કહેવાય છે, અર્થાત્ પ્રાણીના પ્રાણોનો વિયોગ કરાવવો તે પ્રાણાતિપાત, તેનાથી વિરમવુ એટલે સમ્યક્ પ્રકારના જ્ઞાન અને શ્રદ્ધા પૂર્વક નિવર્તન કરવુ ૧ તથા સર્વ એટલે સદ્ભાવનો (સત્ય પદાર્થનો) નિષેધ, અસદ્ભાવ (અસત્ય પદાર્થ) ની ઉદ્ભાવના (પ્રગટ કરવુ તે), જુદાજ અર્થનુ કહેવુ અને નહાની/નિંદા કરવી-એ ચાર ભેદવાળા મૃષાવાદનો ત્યાગ કરવો અથવા કરવુ કરાવવુ વિગેરે ભેદવાળા, અથવા દ્રવ્યથી સર્વ ધર્માસ્તિકાયાદિક દ્રવ્યના વિષયવાળા, ક્ષેત્રથી સર્વ લોકાલોકના વિષયવાળા, કાળથી અતીતાદિક કાળવાળા અથવા રાત્રિ આદિક

કાળમાં વર્તતા અને ભાવથી કષાય તથા નોકષાયાદિકથી ઉત્પન્ન થયેલા મૃષાવાદથી–અસત્ય વચન બોલવાથી વિરમણ–નિવૃત્તિ કરવી. ૨. તથા સર્વ એટલે કરવું કરાવવું વિગેરે ભેદવાળું અથવા દ્રવ્યથી સચિત્ત દ્રવ્યના વિષયવાળું, ક્ષેત્રથી ગ્રામ, નગર, અરણ્ય વિગેરેમાં રહેલું, કાળથી અતીત વિગેરે કાળે અથવા રાત્રિ વિગેરે કાળે રહેલું, અને ભાવથી રાગ, દ્વેષ કે મોહથી પ્રાપ્ત થયેલું એવું જે અદત્ત એટલે માલીકે નહીં આપેલું ધન, તેનું જે ગ્રહણ કરવું તે અદત્તાદાન કહેવાય છે, તેનાથી વિરમણ કરવું. ૩. તથા સર્વ એટલે કરવું, કરાવવું અને અનુમોદવું એ ત્રણ ભેદવાળું અથવા દ્રવ્યથી દેવ, મનુષ્ય અને તિર્યંચના ભેદવાળું અથવા રૂપ[1] અને તે રૂપની સાથે રહેલું બીજું રૂપ એવા ભેદવાળું, ક્ષેત્રથી ત્રણ લોકમા ઉત્પન્ન થયેલું, કાળથી અતીતાદિક અથવા રાત્રિ આદિક કાળને વિષે રહેલું, અને ભાવથી રાગ દ્વેષને લીધે ઉત્પન્ન થયેલું એવુ મિથુન એટલે સ્ત્રી પુરૂષનું જોડલું, તેનું જે કર્મ તે મૈથુન કહેવાય છે, તેનાથી નિવૃત્તિ કરવી. ૪ તથા સર્વ એટલે કરવુ કરાવવુ વિગેરે ભેદવાળા અથવા દ્રવ્યથી સર્વ વસ્તુના વિષયવાળા, ક્ષેત્રથી ત્રણ લોકમા ઉત્પન્ન થયેલી વસ્તુના વિષયવાળા, કાળથી અતીતાદિક અથવા રાત્ર્યાદિકમા ઉત્પન્ન થયેલી વસ્તુના વિષયવાળા અને ભાવથી રાગદ્વેષના વિષયવાળા પરિગ્રહથી નિવર્તન કરવું જે વસ્તુ મૂર્છાથી ગ્રહણ કરવી તે પરિગ્રહ કહેવાય છે. ૫. તથા સર્વ એટલે કરવુ કરાવવુ વિગેરે ભેદવાળા, અને દિવસે ગ્રહણ કરેલું બીજે દિવસે ખાવું, દિવસે ગ્રહણ કરેલુ રાત્રે ખાવું, રાત્રિએ ગ્રહણ કરેલું દિવસે ખાવુ તથા રાત્રિએ ગ્રહણ કરેલુ રાત્રિએ ખાવું

---

૧ રૂપ એટલે એની સખ્યા એટલે કે એક કોઇ વસ્તુ અને તેની સાથે રહેલી બીજી વસ્તુ એ બંને મળીને મિથુન યુગ્મ કહેવાય છે.

૨ પ્રકારે ચાર ભેદવાળા, અથવા દ્રવ્યથી ચાર પ્રકારના આહારના ત્યાગવાળા, ક્ષેત્રથી અઢીદ્વીપમા ઉત્પન્ન થયેલા, કાળથી અતીતાદિક અથવા ગ્રાગ્યાદિક કાળે ઉત્પન્ન થયેલા અને ભાવથી રાગદ્વેષને લીધે ઉત્પન્ન થયેલા રાત્રિભોજનથકી નિવૃત્તિ કરવી. ૬. આ પ્રમાણે સામાન્યથી છ વ્રતો કહ્યાં. આ છ વ્રતો સાધુએ અવશ્ય પાળવાના છે, તેથી તેના પાલનમાં સજ્જ થવું.

મૂળ શ્લોકના ત્રીજા પાદમા પાંચ પ્રમાદોનો ત્યાગ કરવાનું કહ્યું છે, તેમાં પ્રથમ મદ્યપાન ઉપર યાદવ કુમારોની કથા આપી છે, પછી વિષય ઉપર સત્યકિની, કષાય ઉપર સુભૂમચક્રીની, નિદ્રા ઉપર પુંડરીક મુનિની અને ચાર વિકથા ઉપર રોહિણીની કથા આપેલી છે

મૂળ શ્લોકના ચોથા પાદમા પાચ અંતરાયોને નિવારવાનુ કહ્યુ છે એટલે દાન, લાભ, ભોગ, ઉપભોગ અને વીર્ય એ પાચ અતરાયોને વિશેષે કરીને નિષેધવા યોગ્ય છે, તેમનો પ્રસાર થવા દેવો યોગ્ય નથી. તેમા પ્રથમ દાનાંતરાય ઉપર ધનસારની કથા આપી છે તે ધનસાર છાસઠ કરોડ ધનનો સ્વામી હતો, છતા તે એટલો બધો કજુસ હતો કે બળી ગયેલી રોટલીનો કકડો પણ કોઈને આપતો નહીં, બારણા પાસે કાઇ યાચક આવ્યો હોય તો તેને જોઇને ક્રોધથી અગ્નિની જેમ જાજ્વલ્યમાન થતો, પોતાની તો શી વાત ? પરતુ કોઇ અન્ય દાતારને ધર્મકાર્યમા વ્યય કરતો જુએ તો તેના શરીરમા સાતે ભોટ-એકદમ તાવ ચડી આવતો હતો, માર્ગમા કોઇ યાચકને સામે આવતો જુએ તો બીજે આડે રસ્તે થઇને નાશી જવાનો તે ઉપાય શોધતો હતો, અને ભય પામ્યો હોય તેમ તેનુ આખુ શરીર ધ્રુજતુ હતુ કોઇ યાચક તેની પાસે આવીને યાચના કરે તો તે કદી

ારકા પુરી દાન દેવામાં પ્રીતિવાળી છતાં અને મધ્યાન્હ સમયે હાલ-
ાના ઘર ઘર પ્રત્યે અટન કરતા છતાં લેશ માત્ર પણ ભિક્ષા પામતા
હીં. છેવટ પોતાની લબ્ધિથી આહાર મળે તોજ લેવો-એવો અ
ભિગ્રહ ધારણ કરી અંતરાય કર્મને ખપાવી તે મુનિ મોક્ષપદને
પામ્યા. ૨.

ભોગાંતરાય ઉપર સુદત્તની કથા આપી છે તેમાં તે સુદત્ત
કુટુંબિકને (કણબીને) એક ચાકર હતો. તે ભોજન કરવા બેસે ત્યારે
તેની થાળીમા જેવુ તેવુ અન્ન આવતુ, તે પણ જ્યારે ખાતો હતો
ત્યારે તેનો સ્વામી સુદત્ત તેના માથા પર આવીને તરછોડા નાખતો
કે —“ અરે ! થાળી પડી મૂક, જલદી ઉઠ, તારા જમવાના સુખમા
તો મારૂ કામ બધુ વિનાશ પામે છે ” આ શબ્દો પણ તે એવી
રીતે કહેતો કે જેથી તે બિચારો જમવાનાજ ફિકરની જવા તે સુ
દત્તથી ભયભીત થઈને ખાતા ખાતા જ ઉઠી જઈ ખેતરનુ કામકાજ
કરવા લાગતો કોઈ વખતે ઘાણું થાકી જવાથી જરા વીસામો લેતા
ત્યારે તે સુદત્ત તેને એવી નજરના કરતા કે જેથી તે બિચારો ભૂખ્યો
તરસ્યો છતા પણ પાછો કામ કરવા મંડતા હતા કામ કરતા છતા
પણ જે કદાચ તેમા વખત વધારે લાગતો તો તેની ઉપર દયાનો લેશ
પણ સુદત્તને ઉપજતો નહિ આવી કઠોર પ્રવૃત્તિથી બાંધેલા
અંતરાય કર્મને લીધે તે સુદત્ત મરીને કોઈ બીજા ગામમા જન્મ્યો
જન્મ થતાજ તેના માબાપ મરણ પામ્યા, તથા મહા કષ્ટ કરીને તે
વૃદ્ધિ પામ્યો ભિક્ષાવૃત્તિથી નિર્વાહ કરતો છતા પણ પેટ પૂરણ
ખાવાનુ તે કદાપિ પામતો નહીં જે દાતારોને ઘેર હમેશા ઘણા
ભિક્ષુકો ભિક્ષાન્ન પામતા હતા, તેવા ઘરોથી પણ તેને ભિક્ષાન્ન
મળતુ નહીં [illegible] માગતા હતા એટલે કે તેને ગળે ગ્રાહીને કાઢી

મુકવામાંજ આવતો. છેવટ ચિરકાળ દુઃખી થયેલા તેણે સુગુરૂના ઉપદેશથી પોતાનો પૂર્વ ભવ જાણીને દીક્ષા લીધી અને દીક્ષા પાળીને અંતરાય કર્મ તોડ્યું તેથી બીજા ભવમાં તે સુખી થયો. ૩

ઉપભોગાંતરાય ઉપર એક ધનાઢ્ય શ્રેષ્ઠીની કથા આપેલી છે. તેમાં તે શેઠ અન્યને અપવાદ આપવામાં રસિક હોવાથી કોઈ સાંભળ્યા વિનાજ જેમ આવે તેમ પારકા અપવાદ બોલતો હતો. ધનાઢ્ય હોવાથી તેના વચનને સર્વ કોઇ માનતા હતા. જ્યારે કોઈ વિવાહાદિક કાર્યમાં ઘણા માણસો એકત્ર મળતા અને તેને કાંઇ પૂછતા ત્યારે તે બોલતો કે—" એ વર તો ચોર છે, જુગારી છે, અને કાંઈ પણ ધંધો રોજગાર કરી શકે તેવો નથી. એવાને પોતાની કન્યા કોણ આપે ? " વળી કોઇના છોકરાને કોઈ પોતાની કન્યા આપવાનો હોય તે વખત વરના મા બાપ કન્યાના ગુણને માટે તે શેઠને પૂછે ત્યારે તે કહેતો કે—" એ કન્યા તો કેવળ લક્ષણ રહિત છે, લાજ મર્યાદા વિનાની છે તેમજ ×દયાદિક ગુણથી રહિત છે એવી કન્યાને કોણ પોતાને ઘેર લાવે ? " એમ કહીને તેમના મનને ભગ્ન કરતો. આ પ્રમાણે માત્ર લીલાથીજ જેમ તેમ પ્રલાપ કરતો હતો. વળી તે મિત્રગોષ્ઠી કરતા મિત્રને પણ એવુ કહેતો કે—" તારી સ્ત્રી અન્ય પુરૂષની સાથે પ્રીતિવાળી છે અને તુ કેમ તેણીના પર આટલો બધો રાગી છે " વળી તેની સ્ત્રીને એમ કહેતો કે—" તારો પતિ અન્ય સ્ત્રી ઉપર આસક્ત છે, અને તુ કેમ તેને આટલી બધી વશ થઇ ગઇ છે ? આ રીતે તે શેઠ એક બીજાને એવુ એવુ કહેતો કે જેથી તે બન્ને દંપતીના સ્નેહનો ભંગ થાય આ પ્રમાણે અન્ય જનોના ઉપભોગમાં અંતરાય કરીને તથા બીજુ પણ પાપકર્મ કરીને તે શેઠ અનુક્રમે મરણ પામી કોઇ દરિદ્ર કુળમાં પુત્રપણે ઉત્પન્ન

થયો તે યુવાન થયો ત્યારે તેના માતપિતા જ્યાં જ્યાં તેના વિવા
હને માટે કન્યાનું માગું કરતા ત્યાં ત્યાં બીજા માણસો તે કાર્ય
ભાંગી નાખતા હતા એટલે પ્રથમ કન્યા આપવાની ઇચ્છા બતાવી
હોય તો પણ પાછળથી તેઓ ના પાડતા હતા આમ થવાથી તે દરિદ્રપુત્ર
મનમાં ઘણો દુઃખી થવા લાગ્યો પોતાની સમાન વયવાળા બીજા
એના લગ્ન થતા જોઈને તે અત્યંત દુઃખ પામતો હતો ત્યાર પછી
તે પરદેશમાં ભ્રમણ કરવા લાગ્યો ત્યાં વખતે ભોજન પણ પામતો
નહોતો ... ... તેના ઉપદેશથી
... ... ત્યાંથી દીક્ષા ...
... ... પામી ...
... ...
... ...

जइ वयरसामिपमुहा, साहम्मीवच्छलणमकरिंसु ।
सुसमणा वि य होउं, ता सेसा किमिह सीयंति ॥ २ ॥
माणं च उसवाइसु, गम्मं दिहाय पुव्वमालवणं ।
सइ वत्थपाणभोयण-सक्कारा सव्वसत्तीए ॥ ३ ॥
परिभूयाणं ताणं, नरिंदमाईहिं बंदिगहियाणं ।
मोयावणं कुणंति य, धण्णा धणजीवियव्वाणि ॥ ४ ॥
सुहिसयणमाइयाणं, उवयरणं भवपबंधवुड्ढिकरं ।
जिणधम्मपवन्नाणं, तं चिय भवभंगमुवणेइ ॥ ५ ॥
आसंसारविरहिओ, संसारिय भावविगमओ चेव ।
वच्छल्लममोल्लं कि-त्तियं च साहम्मि लोगम्मि ॥ ६ ॥ ”

" જે સાધુ માર્ગથી શ્રમિત થયેલ હોય, વ્યાધિગ્રસ્ત હોય, આગમનો અભ્યાસ કરતા હોય, લોચ કરાવેલા હોય, તેવા સાધુને તથા ઉત્તરપારણામાં દીધેલું દાન બહુ ફળવાળું થાય છે ૧. જો વજ્રસ્વામી વિગેરે સુસાધુઓએ પણ સાધર્મિક વાત્સલ્ય કર્યું હતું, તો બીજા સાધુઓની શી વાત કરવી ? ૨. ઉત્સવાદિકમાં સાધર્મિઓનું સ્મરણ કરવું-તેમને નિમંત્રણ કરવું, તેઓ દૃષ્ટિએ પડતાં માનપૂર્વક આદરથી બોલાવવા, તથા પોતાની સર્વ શક્તિથી વસ્ત્ર, પાણી અને ભોજન આપી તેમનો સત્કાર કરવો ૩ કોઈ સાધર્મિકોને રાજાદિક પરાભવ પમાડીને બંધીખાને નાખ્યા હોય તો તેમને પુણ્યશાળી પુરુષો પોતાના ધનવડે અને જીવિતવડે પણ મુક્ત કરાવે છે-છોડાવે છે ૪ સુખી એવા સંસારી સ્વજનાદિકના ઉપર જે ઉપકાર કરવો તે સંસારની શ્રેણીને વૃદ્ધિ કરનાર થાય છે, અને જિનધર્મને

પામનારાઓ ઉપર ઉપકાર કર્યો હોય તો તે સંસારનો નાશ કરનાર થાય છે, ૫, સંસારમાં રહ્યા છતાં સંસારનો વિરહ કરાવનાર અને સાંસારિક ભાવનો નાશ કરનાર હોવાથી સાધર્મિકજનનું વાત્સલ્ય અમૂલ્ય કહ્યું છે ૬ ”

તથા ઋદ્ધિ–સમૃદ્ધિની પ્રાપ્તિ માટે નિયાણું વર્જવું એટલે કરવું નહીં. અર્થાત્ દાન દેવું તે નિયાણા રહિત–ફળની ઇચ્છા રાખ્યા વિના દેવું નિયાણાના નવ પ્રકાર છે તે આ પ્રમાણે છે —

“ निव १ वणि २ नारी ३ नर ४ सुर ५, अप्पप्पवियार ६
अप्पवियारत्तं ७ ।
सड्ढत्त ८ दरिद्दत्तं ९, वइज्जह नव नियाणाइं ॥ ”

“ રાજા થવું ૧, ધનિક થવું ૨, સ્ત્રી થવું ૩ પુરુષ થવું ૪, દેવ થવું ૫, અત્યલ્પ ભોગવાળા થવું ૬, અલ્પ ભોગવાળા થવું ૭, શ્રાવક થવું ૮ અને દરિદ્રી થવું ૯ આ નવ પ્રકારના નિયાણા તજવા યોગ્ય છે ”

આ ઉપર કહ્યા પ્રમાણેનું ચરિત્ર–આચરણ સુકૃતનું સ્થાન છે–સુકૃત ઉપાર્જન કરવાનો હેતુ છે અહીં સાધર્મિક વાત્સલ્ય ઉપર વિશાખદત્તની કથા આપવી જો ૪૧

હવે શ્રાવકને પાળવાના મનોરથોનો અધિકાર કહેતા પ્રથમ પહેલા અહિંસા નામે કહે છે—

अहिंसमए मण्णत्तियाए धम्मा, तमि जिणाणं परमो अहम्मो ।
सुणिज्जु पर वदुए जाओ, जयाजयया वयपयगाओ ॥४२॥

ભૂતાર્થ — ૧ નવા ના ટવની અહિંસા (દયા) એજ

ર્યાં છે, અને તે જીવોનો જે વિનાશ કરવો તેનું નામ આરંભ છે, એમ જાણીને [illegible] વિવિધ પ્રકાર કહેલા મનુષ્ય પ્રાણીઓનો નાશ ન કરવો. ૪૨

ટીકાર્થ - હિંસા ન કરવી તે અહિંસા સંયમ કહેવાય છે. કેવી હિંસા ન કરવી? કે [illegible] સર્વ જીવોની હિંસા ન કરવી, એટલે એકેંદ્રિયથી પંચેંદ્રિય પર્યંત સર્વ જીવોની હિંસાનો નિષેધ કહેલો છે. તે સર્વ જીવોનો વિનાશ કરવો નહિ [illegible] ઉત્કૃષ્ટ આચાર્ય કહેલ છે, આમ જાણીને [illegible] અનંત વિવિધ [illegible] પ્રાણીઓના પ્રાણ [illegible] અહીં આગમનું [illegible] સ્વરૂપ આગમમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે-

" जीवा सुहुमा थूला संकप्पारंभउ य ते दुविहा ।
सावराहनिरवराहा सविक्खा चेव निरविक्खा ॥ "

[illegible]

[illegible]

સાનોજ નિયમ કરી શકે છે, સૂક્ષ્મજીવની હિંસાને નિયમ કરી શકે તો નથી, તેથી તેને દશ વસા દયા રહી. તે સ્થૂળ જીવોની હિંસાના ત્યાગમાં પણ સંકલ્પથી એટલે જાણી જોઇને ઇરાદાપૂર્વક સ્થૂળ જીવની હિંસા કરવાનો તેને નિયમ છે, પરંતુ આરંભમાં અજાણતાં મરી જાય તેનો નિયમ નથી, મુનિને બંનેનો નિયમ છે. તેથી શ્રાવકને દશ વસામાંથી અર્ધ જવાથી પંચ વસા દયા રહી. હવે કોઇ પુરૂષે પોતાના ઘરમાં કોઇ પ્રકારનો અન્યાય-અનાચાર કર્યો, તે વખતે તેનું પંચેંદ્રિયાદિક સ્થૂળપણું છે એમ જાણતા છતાં પણ છળથી તેને હણે છે, તેથી તે વિગેરેનો શ્રાવક આગાર રાખે છે કે-હું નિરપરાધી જીવને મારીશ નહીં, પણ અપરાધીને માટે મારે નિયમ નથી. આથી કરીને પાંચ વસા દયામાંથી પણ અર્ધી ગઇ તેથી અઢી વસા દયા રહી. હવે જ્યારે બળદ વિગેરેને ખેતી વિગેરેના કાર્યમાં હાંકે છે, ત્યારે તેનું પંચેંદ્રિયપણું તથા નિરપરાધીપણું જાણતા છતાં પણ તેને પરોણા વિગેરેવડે મારે છે, તેથી તે બાબતનો શ્રાવક આગાર રાખે છે કે જ્યારે હું અન્ય જીવોને મારૂં ત્યારે નિર્દયપણાથી નિરપેક્ષપણે નહીં મારૂં, પરંતુ સાપેક્ષપણે-વિચાર કરીને મારવાનો મારે નિયમ નથી આ રીતે અઢી વસા દયામાંથી અર્ધ ગઇ એટલે સવા વસો દયા શ્રાવકને હોઇ શકે છે. આ પ્રમાણે શ્રાવકે પ્રાણી-વધનો નિષેધ કરવો એમ સિદ્ધ થાય છે. શ્રી આવશ્યકસૂત્રમાં પણ કહ્યું છે કે—" શ્રાવકે સ્થૂળ પ્રાણાતિપાતનો નિષેધ કરવો. તે પ્રાણાતિપાત બે પ્રકારે છે,— સંકલ્પથી અને આરંભથી. તેમાં શ્રાવકે સંકલ્પથી પ્રાણાતિપાતનો નિષેધ જાવજ્જીવ કરવો, પણ આરંભથી નિષેધ કરવો નહીં. " આ પહેલા વ્રતના પાંચ અતિચારો છે તે જાણવા, પણ આદરવા નહીં. તે પંચ અતિચાર આ પ્રમાણે છે —વધ, બંધ, છવિચ્છેદ, અતિભાર અને

[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

રહસ્ય (ગુપ્ત વાત) પ્રગટ કરવી, પોતાની સ્ત્રી વિગેરેની કહેલી ગુપ્ત વાતનો ભેદ કરવો, ખોટો ઉપદેશ આપવો અને ખોટો લેખ બનાવવો. આ વ્રત ઉપર અશ્વના સ્વામીના પુત્રની કથા છે. ૪૩.

હવે ત્રીજું અણુવ્રત કહે છે—

असाहुलोएण ये जं पवन्नं, बुहो न गिण्हिज धणं अदिन्नं ।
अंगीकए जंम्मि इहेवे दुखं, लहेइ लहूं नेव कयाइ सुक्खं ॥४४॥

મૂળાર્થ—જેને દુર્જન લોકે અગીકાર કર્યું છે, એવું અદત્ત ધન ડાહ્યા પુરૂષે લેવું નહીં, કારણકે જે અદત્તાદાન અંગીકાર કરવાથી આ ભવમા જ શીઘ્રપણે દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે, અને કદાપિ સુખ તો પ્રાપ્ત થતુંજ નથી. ૪૪

ટીકાર્થ—જે દુર્જન લોકે એટલે નીચ માણસે સ્વીકાર્યું—આદર્યું છે, તે અદત્ત-સ્વામીએ નહીં આપેલું ધન પંડિત પુરૂષે ગ્રહણ કરવું નહીં. કેમકે જે (અદત્ત) સ્વીકારવાથી આ જન્મમાંજ ચોરની જેમ તાડન, બંધન વિગેરે દુઃખ શીઘ્રપણે પમાય છે, અને કદાચિત્ પણ શરીરની સમાધિ વિગેરે કે કોઈપણ જાતનું સુખ પ્રાપ્ત થતું નથી કહ્યું છે કે—" શ્રાવકે સ્થૂળ અદત્તાદાનનો નિષેધ કરવો તે અદત્તાદાન બે પ્રકારનું કહ્યું છે, તે આ પ્રમાણે સચિત્ત અદત્તાદાન અને અચિત્ત અદત્તાદાન. શ્રાવકે અદત્તાદાનના પાંચ અતિચારો જાણવા પણ આદરવા નહીં. તે આ પ્રમાણે—" ચોરે આણી આપેલું ગ્રહણ કરવું ૧, ચોરને સહાય આપવી ૨, વિરોધી રાજ્યાદિકમાં જવું ૩, ખોટાં તોલા માપા કરવા ૪, અને કૃત્રિમ વસ્તુ બનાવી તેનો ભેળસેળ કરીને વેપાર કરવો ૫ " અદત્તાદાનનો ત્યાગ કરવામાં શું ગુણ છે અને શું અવગુણ છે ? તે ઉપર એક શ્રાવકની કથા આપેલી છે. ૪૪.

[illegible] —

[illegible] ।

[illegible] ॥[illegible]॥

[illegible]

[illegible]

રથી આપી છે. તેમા તે વીરકુમાર પરદેશમાં જઇ રાજકન્યાને પરણ્યો છે ત્યા શ્વશુરે આપેલા મહેલમાં પોતાની સ્ત્રી સાથે વિષયસુખ ભોગવતા કેટલોક કાળ ગયા પછી એકાતમા તેને એક દૂતીએ આવીને કહ્યુ કે–" આ ગામના પ્રતિહારની, શેઠની, મત્રીની અને રાજાની સ્ત્રીઓ તમારા સમાગમને ઇચ્છે છે, માટે તેમની પ્રાર્થના સ્વીકારો." તે સાભળી કુમારે કાઇક વિચાર કરીને તે ચારે સ્ત્રીઓને પોતાની પાસે આવવા માટે રાત્રીના ચાર પહોર અનુક્રમે આપ્યા. પહેલા પહોરે પ્રતિહારની સ્ત્રી આવી. તેના આવ્યા પહેલા કુમારે સકેત કરીને રાજાને પોતાના મહેલમા આ વૃત્તાત જોવા ગુપ્ત રીતે બેસાડી રાખ્યો હતો. કુમારે તે પ્રતિહારની સ્ત્રીને ઉપદેશ આપ્યો કે–" હે ભદ્ર ! વિષની જેવા વિષયો આ જન્મમા દુઃખને તથા તીવ્ર આપત્તિને આપનારા છે, અને પરભવમા નરકગતિને આપનારા છે. ભોગનુ સેવન કરવાથી આ ભવમા અનેક પ્રકારના રોગો ઉત્પન્ન થાય છે અને પરભવમા દુર્ભાગ્ય તથા વહાલાનો વિયોગ કરનાર થાય છે જેમ જળવડે લવણ સમુદ્ર તૃપ્ત થતો નથી અને કાષ્ઠોવડે અગ્નિ તૃપ્ત થતો નથી, તેમ જીવ પણ વિષયના સુખથી તૃપ્ત થતો નથી. આ જીવ સ્વર્ગમા અનેકવાર અત્યત વિષયો ભોગવ્યા છે, તોપણ તે તૃપ્ત થયો નથી, તો આ મનુષ્ય જન્મના તુચ્છ ભોગોથી તે શી રીતે તૃપ્ત થશે ? પ્રાણીઓને આ વિષયો બાહ્ય વૃત્તિથી અતિ મનોહર લાગે છે, પરતુ પરિણામે તો તે કિંપાકના ફળની જેવા કડવા નિવડે છે, તેથી કરીને ત્યાગ કરવા લાયક આ ભોગો પડિતોને આદરવા યોગ્ય નથી, પરતુ ઇંદ્રિયોને નિયમમા રાખવી તેજ યોગ્ય છે " આ રીતે ઉપદેશ આપીને કુમારે પ્રતિહારીને બોધ પમાડ્યો. બીજે પહોરે શેઠની સ્ત્રી આવી, ત્યારે કુમારે પ્રતિહારીને અગાસીની બાજુ ગુપ્ત કરીને

રોહની સ્ત્રીને પણ વૈરાગ્યના વચનોવડે પ્રતિબોધ કર્યો કે—" હે ભદ્રે ! આવી અનાચારની ઈચ્છાથી આપણા બન્નેના નિર્મળ કુળને તું કેમ મલિન કરે છે ? આ જગતમાં પ્રાણીઓ જે સેંકડો અનાચારોને સેવે છે, તેમનો હાથ ઝાલીને તેમને કોણ અટકાવે છે ? પરંતુ ઉન્મત્ત પુરૂષો યુવાવસ્થામાં જે દુષ્કૃત્યો કરે છે, તે વૃદ્ધાવસ્થામાં શલ્યની જેમ તેના હૃદયમાં અત્યંત સાલે છે." આ રીતે કહીને તેણીને પણ પ્રતિબોધ પમાડ્યો. ત્યારપછી મંત્રીની સ્ત્રી આવી, તેણીને પણ કુમારે ઉપદેશ આપીને પ્રતિબોધ પમાડી જવનિકામાં રાખી. છેવટે ચોથે પહોરે રાજાની રાણી આવી. તેણીને જોતાંજ કુમારે શય્યા પરથી નીચે ઉતરીને તેણીને નમસ્કાર કર્યો. ત્યારે તે બોલી કે—" હે પ્રાણનાથ ! આ વિચિત્ર દેખાવ શું કરો છો ? હે સ્વામિન્ ! ઉભા થવાનો કે પ્રણામ કરવાનો આ સમય નથી. અત્યારે તો તમારા અંગના સંગરૂપી અમૃતવડે મારા અંગના તાપ દૂર કરો. પાણી વિના દેડકાની જેમ, ચંદ્ર વિના ચાંદનીની જેમ અને માનસ સરોવર વિના હંસલીની જેમ તમારા વિના હું દુઃખી છું." આ પ્રમાણે તે રાણી લજ્જા અને ભય રહિત જેમ આવે તેમ બોલવા લાગી. પરંતુ કુમારે તેણીની સન્મુખ લગારમાત્ર પણ જોયું નહીં, અને વિચાર કર્યો કે " આ રાણી કામજ્વરના આવેશમાં છે, તેથી તેણીને ઉપદેશરૂપી જળનું પાન કરાવવું ઉચિત નથી " એમ ધારીને તેણીની ઉપેક્ષા કરી–કાંઈપણ પ્રત્યુત્તર દીધો નહીં તે વખતે પોતાની અવજ્ઞા થયેલી જાણીને તેણી ફરીથી બોલી કે–" તમારી જેવા મહા દક્ષ પુરૂષો કદાપિ પોતાની પ્રતિજ્ઞાનો લોપ કરે નહીં, તોપણ જેમ મેઘ જવાસાને માટે અગ્નિ જેવી વૃષ્ટિ કરે છે, તેમ તમે દાક્ષિણ્ય ગુણના નિધિ છતાં મારે માટે અત્યંત નિષ્ઠુર થયા જણાઓ છો." ત્યારે કુમાર બોલ્યો કે–" ખરી વાત છે કે મેં દૂતીનું વચન અંગીકાર કરીને તમને અહીં

બોલાવ્યા છે; પરંતુ દુ:શીળરૂપ કાદવથી લીંપાયેલ અને કામજ્વરની ગરમીથી તપી ગયેલા તમને હું ધર્મોપદેશરૂપ જળવડે શાંતિ આપવા ઈચ્છું છું." રાણી બોલી કે-" હે સુંદર! તમે એકજવાર પોતાના અંગના સંગથી મારા હૃદયની ઇચ્છા પૂર્ણ કરીને મને સંતુષ્ટ કરો." ત્યારે કુમાર બોલ્યો કે-" તમે પૃથ્વીપતિની પ્રિયા થઈને બીજાના અંગસંગમાં કેમ પ્રીતિને ધારણ કરોછો? હંસી કદાપિ કાદવવાળા જળનું સેવન કરેજ નહીં જે ચોરની જેમ એકાંતમા ગુપ્ત રીતે મૈથુનનું સુખ સેવાય છે, તે પરિણામે દુ:ખજ આપે છે, અને તેનું પરિણામ અત્યંત દારૂણ આવે છે." આ રીતે કુમારે કહ્યા છતાં પણ તેણીએ પોતાનો કદાગ્રહ છોડ્યો નહીં, અને એટલુજ બોલી કે—" દૂતીની પાસે જે તમે અંગીકાર કર્યું છે, તેનુ પાલન કરો." ત્યારે કુમાર બોલ્યો કે-" આ જન્મમા કદાપિ એ પ્રમાણે બનવાનું નથી, ઘણું કહેવાથી શું ફળ છે? જો રંભા, રતી કે પાર્વતી પોતે આવે તોપણ હું અન્ય સ્ત્રીને સ્વપ્નમા પણ ઇચ્છતો નથી" આ પ્રમાણેના કુમારના અત્યંત મધુર ઉપદેશથી છેવટ તે રાણી પણ પ્રતિબોધ પામી અને સર્વે ધર્મમાર્ગને અવલંબી સદગતિના ભાજન થયા. આ ચરિત્ર ટીકામા ઘણુ વિસ્તારથી આપેલુ છે ४८.

હવે પાચમુ પરિગ્રહ પરિમાણવ્રત કહે છે —

जे पावेक्कागीणि परिग्गहाणि, मेलंति अणंतदुहारहाणि ।
तेसिं केहं हुंति जंए सुहाणि, सया मेवंसंति महादुहाणि ॥४६॥

મૂળાર્થ—જે મનુષ્યો પાપને ઉત્પન્ન કરનારા અને અનંત દુ:ખને વહન કરનારા પરિગ્રહોને મેળવે છે–તેનો સંચય કરે છે, તેઓને જગતમા સુખ કેમ થાય? તેમને તો નિરંતર ઘણા દુ:ખોજ પ્રાપ્ત થાય છે. ४६.

ટીકાર્થ—જે મનુષ્યો પાપનો બંધ કરાવનાર દુઃખને ઉત્પન્ન કરનાર પરિગ્રહને એકઠો કરે છે એટલે તેનો સંગ્રહ કરે છે, તે પરિગ્રહ કેવા છે ? અત્યંત-અધિકાધિક દુઃખોને વહન કરનાર છે તેથી તેનો સંચય કરનાર પુરુષોને સ્વપ્નમાં સુખ ક્યાંથી હોય ? અર્થાત્ કોઈપણ પ્રકારે સુખ નજ હોય. તે પરિગ્રહધારીઓને કેવળ મહા દુઃખજ હોય છે કહ્યું છે કે—

" संसारमूलमारम्भास्तेषां हेतुः परिग्रहः ।
तस्मादुपासकः कुर्यादल्पमल्पं परिग्रहम् ॥ "

" સંસારનું મૂળ આરંભો છે, અને તે આરંભોનો હેતુ-કારણ પરિગ્રહ છે તેથી શ્રાવકે જેમ બને તેમ અલ્પ અલ્પ પરિગ્રહ કરવો જોઈએ "

તે પરિગ્રહ નવ પ્રકારનો છે. શ્રાદ્ધ પ્રતિક્રમણસૂત્રમાં કહ્યું છે કે—

" धण १ धन्न २ खित्त ३ वत्थू ४ रुप्प ५ सुवन्ने ६ अ कुविअ ७ परिमाणे
दुपए ८ चउप्पयम्मी ९ पडिक्कमे देसिअं सव्वं ॥ "

' ધન ધાન્ય ક્ષેત્ર વાસ્તુ (ઘર ને ઘરવખરી વિગેરે), રૂપું, સુવર્ણ કુપ્ય (તાંબુ પીત્તળ વિગેરે), દ્વિપદ (દાસદાસી) અને ચતુષ્પદ (ગાય ભેંસ વિગેરે) એ નવ પ્રકારના પરિગ્રહના પરિમાણને વિષે મને જે કોઈ અતિચાર લાગ્યો હોય તે સર્વને હું પડિક્કમું છું '

' પાંચમા અણુવ્રતના પાંચ અતિચારો છે તે જાણવા, પણ

આદરવા નહીં. તે આ પ્રમાણે-ધન ધાન્યના પ્રમાણનું અતિક્રમ ૧, ક્ષેત્ર અને વસ્તુના પ્રમાણનું અતિક્રમ ૨, રૂપાં સોનાંના પ્રમાણનો અતિક્રમ ૩, કુપ્ય તે અન્ય ધાતુઓ તેના પરિમાણનો અતિક્રમ ૪, અને દ્વિપદ ચતુષ્પદના પરિમાણનો અતિક્રમ ૫. અતિક્રમ એટલે કરેલા પ્રમાણનું ઉલ્લંઘન કરવું-વધારે રાખવું તે. અહીં પરિગ્રહ ઉપર તિલકશ્રેષ્ઠીનું દ્રષ્ટાંત આપ્યું છે. ૪૮

હવે પાંચ ઇંદ્રિયોના વિષયો ઉપર જુદા જુદા પાંચ કાવ્યો દ્રષ્ટાંત સહિત વિસ્તારથી કહે છે. તેમાં પ્રથમ શબ્દ સંબંધી વિષય ઉપર કહે છે. —

महुरं सुणिणा महुरं अणिट्ठं, कंमिवि चित्ते न हु दुट्ठइ ।
संसत्तिम्म गीयम्मि मंपा मरंतो, अकालमरणं लहइ कुरंगो ॥४९॥

મૂળાર્થ—ઇષ્ટ કે અનિષ્ટ શબ્દ સાંભળીને મનને તુષ્ટ કે રુષ્ટ ન કરવું કેમકે ગીતના શબ્દમાં નિરંતર રસિક થયેલો કુરંગ-મૃગ અકાળ મૃત્યુને પામે છે. ૪૯.

ટીકાર્થ—મધુર એટલે મિષ્ટ અને અનિષ્ટ એટલે કર્ણ કટુ એવા શબ્દ સાંભળીને બુદ્ધિમાન પુરૂષે મનને તુષ્ટ કે રુષ્ટ કરવું જ નહીં; અર્થાત્ મધુર અથવા કટુ શબ્દ સાંભળીને મનને તુષ્ટમાન કે રુષ્ટમાન ન કરતાં સમભાવે રહેવું, કેમકે રાગ અને દ્વેષ એ સંસારના કારણ છે, માટે તેમનો ત્યાગ કરવો. [illegible] ગીતના શબ્દમાં સક્ત થયેલો કુરંગ-મૃગ શિકારીના અ[illegible] [illegible] મૃત્યુને પામે છે. જો તે મૃગને [illegible] શબ્દ [illegible] તો તે અકાળ મૃત્યુને કેમ પામે? પરંતુ તેની શ્રોત્રેંદ્રિયનો વ્યાપાર દુર્નિવાર છે. અહીં [illegible] ઉપર [illegible] કહેલી છે. ૪૯.

सिनु रूवं रमणीय रम्मं, मणम्मि कुज्जा न कयाऽवि पिम्मं ।
रूवम्मि पडइ पयंगो, रूवाणुरत्तो हवइ अणंगो ॥ ४८ ॥

મૂળાર્થ—સ્ત્રીઓનું મનોહર રૂપ જોઈને મનમાં કદાપિ પ્રેમ-રાગ કરવો નહીં, કારણ કે રૂપમાં રાગી થયેલ પતંગ (પતંગીયું) દીવામાં પડે છે, અને અંગ રહિત (ભસ્મસાત્) થઈ જાય છે. ૪૮.

ટીકાર્થ—સ્ત્રીઓનું રમણીક રૂપ જોઈને મનમાં કદાપિ તેના ઉપર પ્રેમ-રાગ કરવો નહીં. તે ઉપર દૃષ્ટાંત આપે છે કે—રૂપ ઉપર આસક્ત થયેલું પતંગીયું દીવામાં પડે છે, અને દૃષ્ટિના દોષને લીધે તે અંગ રહિત થઈ જાય છે. જેમ તે પતંગીયું પોતાના શરીરને અગ્નિમાં હોમે છે, તેજ રીતે ચક્ષુના રાગવાળો કામી પણ પોતાના પ્રાણોને તૃણ સમાન તુચ્છ કરી નાખે છે. અહીં ચક્ષુના દોષ ઉપર લોલાક્ષની કથા આપેલી છે. ૪૮.

जलम्मि मीणो रसणारसेणं, विमोहिओ नो गहिओ भएणं ।
पावाउ पाविइ म तालुवेहं, रसाणुराओ इय दुक्खगेहं ॥ ४९ ॥

મૂળાર્થ—જળમાં જિહ્વા ઇંદ્રિયના રસે કરીને મોહ પામેલો મત્સ્ય ભયને પામતો નથી, તેથી તે મત્સ્ય તાળવાના વેધને-વિંધાવાપણાને પામે છે આ થી કરીને રસની લોલુપતા દુ:ખનું ઘર છે એમ જાણવું ૪૯

ટીકાર્થ—જળમાં રહેલો મત્સ્ય રસનેંદ્રિયના-જિહ્વાના રસે કરીને મોહ પામ્યો સતો મૃત્યુના ભયને સમજી શકતો નથી, એટલે નિર્ભય રહે છે તેથી જિહ્વાના દ્વારથી ઉત્પન્ન થયેલા પાપથી તે તાળવાના વેધને પામે છે, અને મૃત્યુવશ થાય છે આ પ્રકારે રસને વિષે કરેલો રાગ દુ:ખનું ઘર એટલે આઘાતનો હેતુ થાય છે, તેથી જિહ્વા

આદરવા નહીં. તે આ પ્રમાણે-ધન ધાન્યના પ્રમાણનું અતિક્રમ ૧, ક્ષેત્ર અને વસ્તુના પ્રમાણનું અતિક્રમ ૨, રૂપાં સોનાંના પ્રમાણનો અતિક્રમ ૩, કુપદ તે અન્ય ધાતુઓ તેના પરિમાણનો અતિક્રમ ૪, અને દ્વિપદ ચતુષ્પદના પરિમાણનો અતિક્રમ ૫. અતિક્રમ એટલે કરેલા પ્રમાણનું ઉલ્લંઘન કરવું-વધારે રાખવું તે. અહીં પરિગ્રહ ઉપર તિલકશ્રેષ્ઠીનું દૃષ્ટાંત આપ્યું છે. ૪૬.

હવે પાંચ ઇંદ્રિયોના વિષયો ઉપર જૂદા જૂદા પાંચ કાવ્યો દૃષ્ટાંત સહિત વિસ્તારથી કહે છે. તેમાં પ્રથમ શબ્દ સંબંધી વિષય ઉપર કહે છે.—

सद्दं सुणित्ता महुरं अणिट्ठं, करिज्ज चित्तं न हु तुट्ठरुट्ठं ।
गेअम्मि गीयंस्स सया सरंगो, अकालमच्चुं लहई कुरंगो ॥४७॥

મૂળાર્થ—ઇષ્ટ કે અનિષ્ટ શબ્દ સાંભળીને મનને તુષ્ટ કે રૂષ્ટ નજ કરવુ કેમકે ગીતના રસમાં નિરંતર રસિક થયેલો કુરંગ-મૃગ અકાળ મૃત્યુને પામે છે ૪૭.

ટીકાર્થ—મધુર એટલે મિષ્ટ અને અનિષ્ટ એટલે કર્ણ કટુક એવા શબ્દ સાંભળીને બુદ્ધિમાન પુરૂષે મનને તુષ્ટ કે રૂષ્ટ કરવું જ નહીં, અર્થાત્ મધુર અથવા કટુક શબ્દ સાંભળીને મનને તુષ્ટમાન કે રૂષ્ટમાન ન કરતા સમભાવે રહેવુ, કેમકે રાગ અને દ્વેષ એ સંસારના કારણ છે, માટે તેમને વર્જવા જોઇએ તે ઉપર દૃષ્ટાંત કહે છે— ગીતના રસમાં સર્વદા રાગવાળો કુરંગ મૃગ બિચારો અણીએ સમયે વિનાશ મૃત્યુને પામે છે તો તે મનને તેવા પ્રકારનો શબ્દ શ્રવણ કરવાનો [illegible] તો તે અકાળ મૃત્યુને કેમ પામે? [illegible] ઇંદ્રિય ઉપર [illegible] કહી છે ૪૭

सिनु रूवं रमणीय रम्मं, मणम्मि कुज्जा न कयाऽवि पिम्मं ।
दीवस्स मज्झे पडइ पयंगो, रूवाणुरत्तो हवइ अणंगो ॥ ४८ ॥

મૂળાર્થ—સ્ત્રીઓનું મનોહર રૂપ જોઇને મનમાં કદાપિ પ્રેમ-મ કરવો નહીં; કારણ કે રૂપમાં રાગી થયેલ પતંગ (પતંગીયું) દીવામાં પડે છે, અને અંગ રહિત (ભસ્મસાત્) થઇ જાય છે. ૪૮

ટીકાર્થ—સ્ત્રીઓનું રમણીક રૂપ જોઇને મનમાં કદાપિ તેનાર પ્રેમ-રાગ કરવો નહીં. તે ઉપર દૃષ્ટાંત આપે છે કે—રૂપ ઉપર આસક્ત થયેલું પતંગીયું દીવામાં પડે છે, અને દીવાના તેજને લીધે અંગ રહિત થઇ જાય છે. જેમ તે પતંગીયું પોતાના શરીરને અગ્નિમાં હોમે છે, તેજ રીતે ચક્ષુના રાગવાળો કામી પણ પોતાના પ્રાણોને તૃણ સમાન તુચ્છ કરી નાખે છે. અહીં ચક્ષુના દોષ ઉપર લોલાક્ષની કથા આપેલી છે. ૪૮.

जलम्मि मीणो रसणारसेणं, विणासिओ नो गहिऊ मणुत्तं ।
पावाउ पाविज्ज मं तालुवेहं, रसाणुराऊ इय दुक्खगेहं ॥ ४९ ॥

મૂળાર્થ—જળમાં જિહ્વા ઇંદ્રિયના રસે કરીને મોહ પામેલો મત્સ્ય જયને પામતો નથી, તેથી તે મત્સ્ય તાળવાના વેધને-વિંધાવાપણાને પામે છે. આથી કરીને રસનો લોલુપતા દુઃખનું ઘર છે એમ જાણવું. ૪૯.

ટીકાર્થ—જળમાં રહેલા મત્સ્ય રસનેંદ્રિયના-જિહ્વાના રસે કરીને મોહ પામ્યો નતો મૃત્યુના ભયને સમજી શકતો નથી. એટલે નિર્ભય રહે છે તેવા જિહ્વાના દોષથી ઉત્પન્ન થયેલા પાપથી તે તાળવાના વેધને પામે છે, અને મૃત્યુવશ થાય છે. આ પ્રકારે રસને વિષે કરેલો રાગ દુઃખનું ઘર એટલે સ્થાનનો હેતુ થાય છે; તેથી જિહ્વા

ટીકાર્થ—શબ્દાદિક એક એક વિષય પણ ઉદય પામેલો તેના આશ્રિત થયેલા આત્માને અસંખ્ય દુ:ખને આપે છે, તો જેઓ સર્વથા પ્રકારે તે શબ્દાદિક પાંચે વિષયોમાં લુબ્ધ-આસક્ત થયા હોય એવા મૂઢ મનુષ્યોનું શું કહેવું? તેની માઠી ગતિ તો સર્વ [illegible] [illegible]

હવે તે ઇન્દ્રિયોનું દુર્જયપણું કહે છે—

[illegible] ।

[illegible] ॥ [illegible] ॥

મૂળાર્થ—[illegible]

ટીકાર્થ—[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ॥ [illegible] ॥

[illegible]

[illegible]

મૂળાર્થ—જિનચૈત્યો (પ્રતિમા) ની, સંઘની તથા ધર્માચાર્યાદિકની કીર્તિને બોલનારા ભવ્ય જીવો સદ્બોધિને સુલભ કરે છે, અને તેમનો અવર્ણવાદ બોલવાવડે કુબોધિ-દુર્લભબોધિને સુલભ કરે છે ૫૯.

ટીકાર્થ—વર્ણ એટલે કીર્તિરૂપ વર્ણવાદને બોલતા ભવ્ય જીવો સમ્યગ્દર્શનરૂપ સદ્બોધિને સુલભ કરે છે, અર્થાત્ તેને ભવાંતરમાં ધર્મની પ્રાપ્તિ સહેજે થાય છે. કોના વર્ણવાદને બોલનારને ધર્મની પ્રાપ્તિ સુલભ થાય છે ? એ શંકા ઉપર કહે છે કે—જિનેશ્વરના ચૈત્યો એટલે ચિત્તની પ્રસન્નતાને ઉત્પન્ન કરનારી જિનેશ્વરની પ્રતિમાઓ, તથા સંઘ એટલે સાધુ સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકારૂપ ચતુર્વિધ સમૂહ તથા ધર્માચાર્યાદિકની પ્રશંસા કરનારા જીવો સુલભબોધિ થાય છે અને તેઓના અવર્ણવાદને બોલનારા પ્રાણીઓ પરભવમાં દુર્લભબોધિપણાને પામે છે. શ્રી સ્થાનાંગમાં કહ્યું છે કે—"જીવો પાંચ સ્થાને કરીને સુલભબોધિ થાય તેવું કર્મ બાંધે છે. તે આ પ્રમાણે—અરિહંતની પ્રશંસા કરવાથી, અરિહંતભાષિત ધર્મની પ્રશંસા કરવાથી, આચાર્ય ઉપાધ્યાયની [1]શ્લાઘા કરવાથી, ચતુર્વિધ સંઘની કીર્તિ કરવાથી તથા વિવિક્ત તપ અને બ્રહ્મચર્યવાળા થવાની શ્લાઘા કરવાથી. વળી પાંચ સ્થાને કરીને જીવો દુર્લભબોધિપણાની પ્રાપ્તિ થાય તેવું કર્મ બાંધે છે. તે આ પ્રમાણે—અરિહંતનો અવર્ણવાદ બોલવાથી, અરિહંતે પ્રરૂપેલા ધર્મના અવર્ણવાદ બોલવાથી, આચાર્ય ઉપાધ્યાયના અવર્ણવાદ બોલવાથી, સંઘના અવર્ણવાદ બોલવાથી તથા વિવિક્ત તપ અને બ્રહ્મચર્યવાળા થવાના અવર્ણવાદ બોલવાથી." આ વિષય ઉપર શ્રીસુબુદ્ધિ પ્રધાનની તથા કૈ

1 અન્ય પ્રકારે તપ ને બ્રહ્મચર્ય

ટીકાર્થ—પુણ્ય એટલે ધર્મ તેના ઉદયવડે કરીને અત્યંત ઉદ્યોતિત કર્યો છે-સારી રીતે પ્રદીપ્ત કર્યો છે જ્ઞાનરૂપ-પ્રબોધરૂપ દીવો જેણે એવો કોઇપણ જીવ-પાંચ ઇંદ્રિયોની લબ્ધિવાળો ભવ્ય પ્રાણી, મોહ પમાડે અર્થાત્ મતિના ભ્રમને જે ઉત્પન્ન કરે તે મોહ કહેવાય છે, એટલે કે સીતેર કોટાકોટી સાગરોપમની સ્થિતિવાળું મોહનીય કર્મ, સર્વ કર્મોમાં મોહનીય કર્મનું પ્રધાનપણું જણાવવા માટે શ્લોકમાં મોહ શબ્દનું ગ્રહણ કર્યું છે, તેવા મોહરૂપી અંધકારના પ્રચારને દળીને-કાપીને પ્રયત્નથી નિર્વાણપથને-મોક્ષમાર્ગને જુએ છે. ૬૧.

इत्थंतराया बहवे पसिद्धा, कोहाइणो वेरिगणा समिद्धा ।
हरंति ते धम्मधणं छलेणं, को निज्जिणेई नणु ते बलेणं ॥६२॥

મૂળાર્થ—આ મોક્ષમાર્ગમાં પણ અંતરાય-વિઘ્ન કરનારા બળવાન ક્રોધાદિક ઘણા શત્રુવર્ગો પ્રસિદ્ધ છે, તેઓ છળે કરીને ધર્મરૂપી ધનને હરી લે છે, પણ કોઇક જ બળે કરીને તે શત્રુઓને જીતી શકે છે. ૬૨.

ટીકાર્થ—તેમ પણ સમ્યક્ જ્ઞાનરૂપ ઉદ્યોતના બળથી મોહરૂપી મહા અંધકારના સમૂહને દૂર કરીને કોઇક જ પ્રાણી મોક્ષમાર્ગને જુએ છે, મોક્ષના માર્ગમાં વચ્ચે ઘણા શત્રુઓ વિઘ્નના સમૂહને કરનારા રહેલા છે, તે બાબતને જ સ્પષ્ટ કરતા કહે છે કે-તે મોક્ષમાર્ગમાં ચાલેલા ભવ્ય પ્રાણીઓને અંતરાય કરનારા ઘણા (શત્રુઓ) પ્રસિદ્ધ છે. તે કોણ છે ? ક્રોધાદિક વૈરીના સમૂહો છે. ક્રોધ છે આદિ જેમનામાં તે ક્રોધાદિ-એટલે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ તે દરેક સંજ્વલન, પ્રત્યાખ્યાન, અપ્રત્યાખ્યાન અને અનંતાનુબંધી

। હું અધિક શ્રુત બહુશ્રુત–વિદ્વાન છું અથવા હું યશસ્વી–
[illegible] અથવા [illegible] પણ [illegible] તેમજ રાજ્ય અને ગચ્છ
[illegible] થયું [illegible] તથા પોતાને
પણ [illegible] ઉપ પ્રાણીની થા [illegible]
[illegible] રૂપ [illegible]
[illegible]

નથી કે આ જિનમત ઉપર ગર્વ [illegible] પૂજ્યપદનું કથન આવેલું છે ૬૩.

હવે આઠ મદનો ત્યાગ કરવા ઉપર બે શ્લોકો કહે છે—

नो [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] नो [illegible]।
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ॥६४॥

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]।
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ॥६५॥

ભાવાર્થ [illegible] ગર્વિમાન [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કરવો નહીં [illegible] [illegible] અભિમાન [illegible] નહીં [illegible] અને અપૂર્વ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કરવા નહીં [illegible] [illegible] ભગવાન, તપ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] પણ હર્ષ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કરવા નહીં [illegible]

ટીકાર્થ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ગર્વ ન [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ધારણ કરવો નહીં [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] પણ કરવા નહીં, ન [illegible] [illegible] અને અપૂર્વ [illegible] [illegible] [illegible] પણ બુદ્ધિમાન પુરૂષ [illegible] [illegible] કરવા નહીં [illegible] [illegible] કરવાથી પરભવમાં નીચ [illegible], નીચ [illegible] અને અનિષ્ટ રૂપ [illegible] મનુષ્ય પામે છે તેથી સત્પુરૂષોએ ગર્વ ત્યાગ કરવા લાયક છે આદરવા લાયક નથી. ૬૪

હવે બીજા મદને કહે છે—હું [illegible] [illegible] [illegible] છું [illegible] બીજો કોઈ [illegible] નથી, અથવા હું તપસ્વી—તપની શક્તિવાળો છું,

" न सा जाइ न सा जोणी, न तं ठाणं न तं कुलं ।
न जाया न मुआ जत्थ, सव्वे जीवा अणंतसो ॥ १ ॥
लोए असंखजोयण-माणे पइजोयणंगुला संखा ।
पइ त असंख अंसा, पइअंसमसंखया गोला ॥ २ ॥
गोले असंख निगोऊ, सोऽणंतजिउ जिय पइ पएसो ।
असंख पइपएस, कम्माण अणंताऽणंता ॥ ३ ॥
पइवग्गण अणंता, अणू य पइअणु अणंतपज्जाया ।
एयं लोगसरूवं, भाविज्ज तहत्ति जिणवुत्तं ॥ ४ ॥ "

તેવી મ [illegible] જાતિ નથી તેવી કો [illegible] યોનિ નથી તેવુ કોઇ સ્થાન નથી અને તેવુ કો [illegible] નથી [illegible] કેમ સર્વ જીવો અનંતવાર ઉત્પન્ન થયા ન હોય [illegible] ન હોય ૧ આ લોક અસંખ્ય જોજન પ્રમાણ [illegible] યોજન [illegible] અસંખ્યાતા [illegible] ૨ [illegible] અસંખ્ય નિગોદ છે દરેક નિ [illegible] અનંત જીવો [illegible] દરેક પ્રદેશ [illegible] ૩ [illegible] અનંત પરમાણુઓ છે દરેક [illegible] અનંત પર્યાયો છે [illegible] જિનેશ્વરે કહેલું લોકનું સ્વરૂપ ભાવવું ૪

[illegible] નું સ્વરૂપ [illegible]

"मूल१ साह२ पमाहा३ गुच्छ४ फल५ भूमिपडियइ६ मक्खणाया ।
मं०२१ माणस२ पुरिस३ साउह४ [illegible] धणहरण६ ॥

तत्तं सुणित्ता सुगुरूहि वुत्तं, तुज्झ पमायायरणं न जुत्तं ॥६७॥

મૂળાર્થ—અત્યત દુર્લભ મનુષ્યપણું, પવિત્ર કુળ, તથા આર્યક્ષેત્રને પામીને અને સદ્ગુરૂએ કહેલુ તત્ત્વ સાભળીને તારે પ્રમાદ સેવવો તે યોગ્ય નથી ૬૭

ટીકાર્થ—અત્યત દુર્લભ એવુ મનુષ્યપણુ—નરજન્મ પામીને, તથા તેથી પણ દુર્લભ એવા પવિત્ર કુળને ઉત્તમકુળમા જન્મને પામીને, તથા તેથી પણ દુર્લભ એવા આર્ય ત્રને પામીને તથા તેથી પણ દુર્લભ એવા સદ્ગુરૂએ કહેલા તત્ત્વને સ ભળીને એટલે આચાર્ય ઉપાધ્યાય અને સર્વ સાધુએ કહેલા ધર્મસ્વરૂપને સાભળીને હે જીવ ! હવે પ્રમાદનુ આચરણ કરવુ તને યો ન નથી જો કોઇ દુર્લભ વસ્તુ પ્રાપ્ત થઇ હોય તો ત ય ન ર્વક સાચવી રાખીએ તોજ સારૂ કહેવાય માટે હવે ધમારાધનમા પ્રમ દ કરવો નહીં. અહીં મનુષ્યભવની દુલ ભતા ઉપર નાન મોટ ૮૨ તા આપ્યા છે તે આ પ્રમાણે—કાપ ટિક ૧ ચણ ૨ ૨ ધા ન ૩ત ૪, રત્ન ૫, કૂ ાદેવ ૬ સુર ઙદત્ત ૭ ૨ ૮૫ (ક ૨ળ ુ રાશીવા,૯ અને સ્તભ ૧૦ મગ ૧ ક ન પ વા મ નરભવની દુર્લભતા જણાવી છે ત ઉપ અ ૭ ૮ ત ૭ન

હવે મગ શ્લોકન બી ત પ ન મ અ નમ છે—મનુષ્યભવ પ્રાપ્ત થયા છત પણ ત્તમ પ્રા પ્ત થવુ દુ ભ છે, અને ઉચ્ચ કુળ પ્રાપ્ત થયા છત પ ા અ ન નિન ધ ની પ્રાપ્તિ

૧ ગ એ નાન — વા—તેમાં નાખવ ની ની.

થતા પણ શીલની પ્રાપ્તિ ઉત્તમ છે ૧૨, શીલમાં પણ ક્ષાયિકભાવ ઉત્તમ છે ૧૩, ક્ષાયિકભાવમાં પણ કેવળજ્ઞાન ઉત્તમ છે ૧૪, અને કેવળીપણું પ્રાપ્ત થયા પછી પ્રાપ્ત થતો મોક્ષ ઉત્તમ છે ૧૫. આ પંદર-પ્રકારવાળો મોક્ષ આપવાનો ઉપાય છે તેમાંથી હે જીવ ! તેં પણ પ્રાપ્ત કર્યું છે હવે શેષ જે પ્રાપ્ત કરવું બાકી છે તે પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કર ૧ થી ૬.

આર્ય દેશોનાં નામ આ પ્રમાણે :

मगहंगवंगकासी कलिंगकुरुकोसलाउ मच्छा य ।
वच्छा संडिल्ल विदेहा पंचालसुरट्ठमलया य ॥ १ ॥
मलयवच्छा वराडा अच्छा दसण्णा य ।
लाटा य सुरसेणा कुणाला तह केकइ अद्ध ॥ २ ॥
जत्थ न जिणकल्लाणा न चक्किबलकेसवाण अवयारा ।
न य जिणधम्मपवित्ती अणारिया ते अणज्जा ॥ ३ ॥

ગુરૂ છે, અને જે જિનનાથે કહેલું છે તેજ તત્વ છે. આ પ્રમાણેનું
નિશ્ચય સમકિત કહેલું છે ૭૧.

ટીકાર્થ—બાર પ્રકારના તપે કરીને જેણે કર્મનો લેપ ધોઈ નાખ્યો છે એવા જિનેન્દ્ર ઉપરાંત અથવા તત્સમાન બીજો કોઈ દેવ નથી, તથા સુસાધુ એટલે અઢાર હજાર શીલાંગ રથને ધારણ કરનાર [illegible] આત્માવાળા મુનિ તેજ ગુરૂ છે, અને શ્રીઅર્હંતે કહેલ તેજ તત્વ-ધર્મ છે, આ નિશ્ચય સમકિત કહેલું છે સમ્યક્ પ્રકારનું [illegible] સમ્યક્ત્વ કહેવાય [illegible], આ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થવાથી જીવને નર્ક અને તિર્યંચ ગતિના [illegible] બંધ થાય [illegible] અને દેવ મનુષ્ય તથા [illegible] સુખો [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

"सम्मत्तम्मि उ लद्धे विमाणवज्जं न बंधए आउं ।
जइ वि न सम्मत्तजढो अहव न बद्धाउओ पुव्विं ॥"

" अह हुज देवविंद मग्गणाउ वउ य जिणवयणं ।
सम्म य अणुव्वयाइं आगोविआणि गुदाइ ॥ १ ॥
जिणियाणाग्गमणा हरिणयणविसट्टकयवगाला ।
पुणइ गुरुं मय माहात्मयमाह अर्चाए ॥ २ ॥
निवन्दमनन्दा [illegible]—मयणानिलोवक्वयपहहास ।
विगह पग थप धप गंत धनि [illegible] ॥ ३

આવલીકા શેષ રહે ત્યારે કોઈક જીવને[1] મહા વિભીષિકા (ભય) ની ઉત્પત્તિની જેવો અનંતાનુબંધિનો ઉદય થાય છે તેના ઉદય વખતે આ જીવ સાસ્વાદન સમ્યગ્દૃષ્ટિ નામના બીજા ગુણસ્થાનકે વર્તે છે અથવા ઉપશમ શ્રેણિથી[2] પડેલો પણ કોઈ જીવ સાસ્વાદન ગુણસ્થાનકે જાય છે અને ત્યારપછી તરત જ અવશ્ય મિથ્યાત્વનો ઉદય થવાથી તે મિથ્યાદૃષ્ટિ થાય છે ૭૧

[illegible] થાય છે તે [illegible] —

पम सलम पकर्गन ।तन न मलागिनाग ।रति तिन ।

[illegible]ान ।नम्मान्मगणा ममल रुगान न नम्माभम पानल

॥ ७२ ॥

" अह हुअ देसविरउ, सम्मत्तरऊ रऊ य जियवयणे ।
तस्स य अणुव्वयाइ, आरोविज्जंति सुद्धाइं ॥ १ ॥
अनियाणोदारमणो, हरिसवसविसट्टकंटयकरालो ।
पूएइ गुरु सघ, साहम्मियमाइ भत्तीए ॥ २ ॥
नियदव्वमउव्वजिणिंद–भवणजिणबिंबवरपइट्ठासु ।
वियरइ पसत्थपुत्थय सुतित्थतित्थयरपूयासु ॥ ३ ॥ "

સુળાર્થ—આ ઉપદેશ સિત્તરીનું પઠન કરીને જેઓ ચિત્તમા પરમાર્થના વિસ્તારને જાણે છે, તેઓ દુસ્તર એવા દુ.ખના સમૂહને તરીને ક્ષેમકુશળથી અનુત્તર (મોક્ષનાં) સુખને પામે છે. ૭૩.

ટીકાર્થ—ઉત્તમ પુરૂષો આ ઉપદેશ સિત્તરીને સૂત્રથી ભણીને પછી ચિત્તમાં પરમાર્થના–મોક્ષના વિસ્તારને–તેના સાધનના ઉપાયને જાણે છે. કેવળ સૂત્રનું પઠન કરવાથી જ્યાંસુધી પરમાર્થતત્ત્વ જાણ્યો નથી ત્યાંસુધી કાંઇપણ અર્થની સિદ્ધિ થતી નથી. તેથી કરીને અહીં તત્ત્વને જાણવાનું કહ્યું છે. હવે તત્ત્વ જાણવાનું ફળ કહે છે. તત્ત્વને જાણનારા પ્રાણીઓ અત્યંત દુસ્તર એવા જન્મ, જરા, મરણ, શોક અને રોગરૂપ દુઃખના સમૂહને તરીને ક્ષેમકુશળે અનુત્તર–સર્વોત્તમ સિદ્ધિવધુની પ્રાપ્તિરૂપ સુખને પામે છે અહીં શ્લોકમાં " ક્ષેમેણ " એ પદ લખ્યુ છે તે ગ્રંથકારનુ નામ સૂચવવા માટે છે, તથા આદિ, મધ્ય અને પર્યંતે મંગળ કરવાથી શાસ્ત્રની પ્રસિદ્ધિ થાય છે, તેથી અંતમા પણ મંગળ કરવા માટે લખ્યુ છે ૭૩

॥ इति उपदेश सप्ततिका ॥

॥ श्रीपुंडरीकगणधरस्तवः ॥

श्रीशत्रुञ्जयशैलराजशिखरालंकारचूडामणिम् ।
भव्यश्रेणिसमीहितार्थनिकरस्यार्थैकचिन्तामणिम् ॥
नम्राखण्डलमौलिमौलिकिरणैर्नीराजिताङ्घ्रिद्वयम् ।
स्तौम्येनं प्रथमं गणाधिपमहं श्रीपुण्डरीकाह्वयम् ॥ १ ॥
ज्ञानानन्दमयी क्रिया [illegible] र्मा १ ।
क्रिया माहात्म्यमयी शुभमयी [illegible]–र्मामयी ? ॥
इत्यकाण्डसुदाम्मानमसलामाला [illegible] चनाकरन–
श्वेन [illegible] पर्निन्दन म [illegible] पुण्डरीक [illegible] ।
स श्रीमान गणपति [illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible] ।
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ।
[illegible] ॥

मर्णोन्मेषविवर्जितैरपि मम्याक्षमाजो मनैः ।
भेषःश्रेणिरमां स मामलयतात् श्रीपुण्डरीकप्रभुः ॥५॥
आत्यस्वर्णसवर्णवर्णवपुषा कैवल्यमामेदुषा ।
संप्राप्य त्रिपदीमदीनमहसा श्रीमद्युगादीश्वरात् ॥
चक्रे येन चतुर्दशापि विलसत्पूर्वाणि साङ्गान्यपि ।
श्रीमानाद्यगुरूत्तमः शमयताद्रमापमाऽऽपततः ॥६॥
प्रादुर्भूद्दिघनान्त्वदीयचरणोपास्तेः समस्ताङ्गिनो ।
नूनं त्वत्सदृशा भवेयुरिति यत् सत्यमाभाति नः ॥
यस्मादेष महीधरोऽपि समभूत् श्रीपुण्डरीकाह्वयः ।
संसारार्णवतारणैकनिपुणस्त्वत्पादसंस्पर्शनः ॥ ७ ॥
अन्य' कल्पतरुः स कामकलशो न स्यात् शिवस्यास्पदम् ।
शश्वत्कल्पलता सतामनुचिता चिन्तामणौ नादरः ॥
स्वामिन् ' कामगवी न वीक्षणपथे सञ्जायते कर्हिचित् ।
चिन्तातीतफलप्रदाननिपुण ' त्वत्पादपद्मात् पुरः ॥८॥
यत् त्वा ध्यानपथ कथचन नयेत्तेनत्वदेवोत्तमम् ।
धन्याऽस्मौ रसना सदा तव गुणग्रामस्तुतौ सादरा ॥
य त्वद्रूपनिभालनैकरसिके नेत्रे पवित्रे नृणाम् ।
श्रीशत्रुञ्जयभूधरैकमुकुट ' श्रीपुण्डरीकप्रभो ! ॥ ९ ॥
श्रीमत्केवलबोधदर्पणतले सङ्क्रान्तलोकत्रयम् ।
हस्तन्यस्तविशुद्धमौक्तिकमिवाऽऽभाति यस्येशितुः ॥
स्वाहानस्मरणाकृता मनभूना समारवारांनिधेः ।
स्वामी तारयताद्गताऽन्तररिपुः स श्रीगणाधीश्वरः ॥१०॥

इत्थंकारमुदारमारुतविताप्राग्भारमारभ्यते ।
नीत्वा स्तोत्रपथं कथंचन गुणान् चन्द्रोज्ज्वलान् भक्तितः ॥
लक्ष्मीमाणिक्यसूरिसंस्तुत ! मया श्रीपुण्डरीकप्रभो ! ।
संप्रार्थ्येत भवे भवे तव पदाम्भोजन्मसेवासुखम् ॥११॥

॥ इति श्रीपुण्डरीकस्तवनम् ॥

॥ श्रीकुमारपालभूपालविरचितं साधारण-जिनस्तवनम् ॥

नम्राखिलाखंडलमौलिरत्न ! रश्मिच्छटापल्लवितांघ्रिपीठ ! ।
विध्वस्तविश्वव्यसनप्रबंध ! त्रिलोकबंधो ! जयताज्जिनेंद्र ! ॥१॥
मूढोऽस्म्यहं विज्ञपयामि यत्त्वामपत्रपस्त्वं भगवन् ! कृतार्थम् ।
न हि प्रभूणामुचितस्वरूपनिरूपणाय क्षमतेऽर्थिवर्गः ॥२॥
मुक्तिं गतोऽपीश ! विशुद्धचित्ते गुणाधिरोपेण ममासि साक्षात् ।
भानुर्दवीयानपि दर्पणेंऽशुसंगान्न किं द्योतयते गृहान्तः ? ॥३॥
तव स्तवेन क्षयमंगभाजः भजंति जन्मार्जितपातकानि ।
कियच्चिरं चण्डरुचेर्मरीचिस्तोमे तमांसि स्थितिमुद्वहन्ति ? ॥ ४ ॥
शरण्य ! कारुण्यपरः परेषां निहंसि मोहज्वरमाश्रितानाम् ।
मम त्वदाज्ञां वहतोऽपि मूर्ध्ना शान्तिं न यात्येष कुतोऽपि हेतोः ॥
भवाटवीलङ्घनसार्थवाहं त्वामाश्रितो मुक्तिमहं यियासुः ।

यथायनोऽरिजिन ! लुप्यमान रत्नत्रय मे तदुपेक्षसे किम् ? ॥६॥
लब्धोऽसि मे त्वं मयका महात्मा भवाम्बुधौ बम्भ्रमता कथंचित् ।
आ ! पापपिंडेन ततो न भक्त्या न पूजितो नाथ ! न तु स्तुतोऽसि॥
ससारचक्रे भ्रमयन् कुबोधदंडेन मां कर्ममहाकुलालः ।
करोति दु [illegible] नाथ ! ॥
कदा [illegible] मम [illegible] मरकतदम् ।
आ [illegible] नाथ ! ॥
नव [illegible] गुणैनियम्य [illegible] ।
[illegible] स्वामिन् [illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥११॥
[illegible] ।
[illegible] ॥१२॥
[illegible] ।
[illegible] ॥१३॥
[illegible] ।
[illegible] ॥१४॥
[illegible] 'रघुनाथ' ।
[illegible] ॥१५॥
[illegible] समश ' ।
[illegible] ॥१६॥
[illegible] ।
[illegible] ॥१७॥

स्वामिन्नधर्मरूपगतानि हित्वा मनः सतां निदधाति यावत् ।
तावन्न पुंभिरवाप्यते त्वद्विषयो मोहनाशनस्य वर्त्म नर्तकि ॥ १८ ॥
त्वद्वागमार्गोदित सर्वदेव देव ! मोहाद्यो यत्नमम दर्शितोऽसौ ।
तथापि मूढस्य परामपुत्रागणनुगामिनी हि ! न विमर्श्यरूपम् ॥
संसारकृतगर्वनिरालम्बश्च विटम्बितोऽस्मि निरवेक्षणोऽहम् ।
प्राप्तोऽस्मि त्वदानीं भुवनैकवीर ! शरणं मा नयन्व पादलीनम् ॥ २० ॥
हित्वा स्वदर्शनपि ममात्मबुद्धि श्रद्धापरिवर्धितमहितस्व ।
मुक्तान्यमार्ग सम्यक्सुखमितं स्वामिन ! कदा गंधयमानमितिष्ये ? ॥
त्वमेव देव मम वीतराग ! धत्ता मार्गदर्शितधर्म एव ।
इति स्वत्र पारना न तस्मात् पञ्चगापा भवति स्वमृत्व ॥
[illegible] [illegible] [illegible] त्वदशा ! ।
[illegible] [illegible] निमान हा ! मा पश्य त्वपत्र ॥
[illegible] [illegible] नितर्भाग ! ।
[illegible] [illegible] मा शरण्य ! ॥
[illegible] पुस ।
[illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥
[illegible] ।
[illegible] ॥

चिन्तामणिस्तस्य जिनेश ! पाणौ कल्पद्रुमस्तस्य गृहांगणस्थः ।
नमस्कृतो येन सदापि भक्त्या स्तोत्रैः स्तुतो दामभिरर्चितोऽसि ॥
निमील्य नेत्रे मनसः स्थिरत्वं विधाय यावज्जिन ! चिंतयामि ।
त्वमेव तावन्न परोऽस्ति देवो निःशेषकर्मक्षयहेतुरत्र ॥ ३० ॥

भक्त्या स्तुता अपि परे परया परेभ्यो ।
मुक्तिं जिनेन्द्र ! ददते न कथंचनापि ॥
सिक्ताः सुधारसघटैरपि निम्बवृक्षा ।
विश्राणयन्ति न हि चूतफलं कदाचित् ॥ ३१ ॥

भवजलनिधिमध्यान्नाथ ! निस्तार्य कार्यः ।
शिवनगरकुटुंबी निर्गुणोऽपि त्वयाहम् ॥
न हि गुणमगुणं वा संश्रितानां महान्तो
निरुपमकरुणार्द्राः सर्वथा चिन्तयन्ति ॥ ३२ ॥

प्राप्तस्त्वं बहुभिः शुभैस्त्रिजगतश्चूडामणिर्देवता ।
निर्ग्रन्थप्रतिभूरसावपि गुरुः श्रीहेमचन्द्रप्रभुः ॥
तस्मात्‌ः परमस्ति वस्तु किमपि स्वामिन् ! यदभ्यर्थये ।
किंतु त्वद्वचनादरः प्रतिभवं स्याद्वर्द्धमानो मम ॥ ३३ ॥

इति कुमारपालभूपालकृतस्तव
